

चांदोबा

फेब्रुवारी १९९६

5

विश्व समाचार

संयुक्त राष्ट्र संघाचा सुवर्ण-महोत्सव

संयुक्त राष्ट्र संघाचे कार्यालय न्यूयॉर्क मध्ये आहे. गेल्या आक्टोबर महिन्यात संघाचा सुवर्ण-महोत्सव मोठ्या थाटामाटात साजरा झाला. पन्नास वर्षे पूर्ण झाल्याच्या संघाच्या या स्वर्ण-जयंती उत्सवात सुमारे १८० राष्ट्रांनी भाग घेतला. यावेळी अनेक देशांचे प्रधान मंत्री, राष्ट्राध्यक्ष व प्रमुख सरकारी अधिकारी उपस्थित होते.

२२ आक्टोबर रोजी अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल क्लिंटन, रशियाचे अध्यक्ष बोरिस एल्त्सिन, क्यूबाचे अध्यक्ष फिडेल कास्ट्रो, पॅलेस्टाइनचे नेता नासर अराफत इ. नेत्यांनी संमेलनात भाग घेऊन आपापले विचार प्रकट केले. ता. २३ रोजी फ्रान्सचे अध्यक्ष जॅक्स चिराक, ब्रिटनचे प्रधान मंत्री जॉन मेजर यांची व्याख्याने झाली. तिसऱ्या दिवशी आपल्या भारताचे प्रधान मंत्री श्री.पी.व्ही. नरसिंहराव यांनी राष्ट्र-संघाच्या अधिवेशनात आपले विचार मांडले. एकूण १८५ वक्त्यांनी महोत्सवात विचार-प्रदर्शन केले. प्रत्येक वक्त्याला पाच मिनिटांचा वेळ दिला गेला होता.

१९१४ ते १८ मध्ये झालेल्या विश्व-युद्धानंतर त्या वेळच्या प्रमुख राष्ट्रांच्या नेत्यांनी एकत्र येऊन जगातील अनेक राष्ट्रांचा एक संघ स्थापन केला. पुन्हा असे विश्व-युद्ध होऊ नये हा त्यामागील उद्देश होता. पण हा उद्देश मात्र सफल झाला नाही. सन १९३९ मध्ये दुसऱ्या विश्व-युद्धाचा प्रारंभ झाला.

सतत पाच वर्षे चाललेल्या या युद्धात लाखो सैनिक मारले गेले. अशी भयंकर परिस्थिति पुन्हा उत्पन्न होऊ नये, भावी पिढ्यांचे असल्या युद्धापासून संरक्षण व्हावे अशा उच्च हेतूने २६ जून १९४५ रोजी संयुक्त राष्ट्र-संघाची स्थापना झाली. सान्फ्रान्सिस्को येथे भरलेल्या संघाच्या पहिल्या अधिवेशनात पन्नास राष्ट्रांच्या नेत्यांनी भाग घेतला व त्यात तयार झालेल्या यु.एन्. चार्टरवर स्वाक्षऱ्या केल्या. स्वाक्षरी करणारात आपला देश ही एक होता. स्वीडनचे ट्रिग्विली यांची संयुक्त राष्ट्र-संघाचे प्रथम सचिव म्हणून निवडणूक झाली.

जगातील काही देशात, विशेषतः व्हीएटनाम, कंबोडिया, कोरिया, युगोस्लाविया, पॅलेस्टाइन, अरेबिया इत्यादि देशात युद्धे होत राहिली; तरी पण संयुक्त राष्ट्र-संघ आपल्या उद्देश-पूर्तीत सफल झाला व त्याने आपले अस्तित्व टिकवून धरले असे म्हणायला हरकत नाही.

केवळ राजनैतिक समस्या सोडविणे हे राष्ट्र-संघाचे काम नाही. संघाने अन्य विविध प्रकारच्या समस्या ही हाताळल्या. त्याने संयुक्त राष्ट्र संघ बालक-निधि (युनिसेफ), शिक्षण, विज्ञान व सांस्कृतिक संस्था (युनेस्को), विश्व आरोग्य संस्था, आंतरराष्ट्रीय श्रमिक संस्था, विश्व-न्यायालय इत्यादि संस्थांची स्थापना करून आपले ध्येय गाठण्याचा यशस्वी प्रयत्न केला. निरनिराळ्या क्षेत्रात या संस्था उत्तम कार्य करीत आहेत.

संयुक्त राष्ट्र-संघाचे दुसरे प्रधान सचिव हेमार्क जोल्ड म्हणाले - "संयुक्त राष्ट्र-संघाचा जन्म आम्हाला स्वर्गात घेऊन जाण्यासाठी नव्हे, तर आम्ही नरकात जाऊन पडू नये यासाठी झाला !" स्वर्ण-जयंतीच्या वेळचे सचिव बुट्रोस घाली महोत्सवात भाग घेणाऱ्या ज्येष्ठ नेत्यांना उद्देशून म्हणाले - "मी आपणास आपल्याच घरात आव्हान देत आहे. शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी प्रयत्न करणाऱ्या जागतिक प्रजेच्या मंचावर मी आपले सर्वांचे स्वागत करतो."

संयुक्त राष्ट्रसंघाचे अति उदात्त व महान ध्येय सिद्ध व्हावे यासाठी तरूण नेत्यांचे सहकार्य अत्यंत आवश्यक आहे. यामुळे जगात शांति स्थापन होईल व सर्व राष्ट्रांचा बहुमुखी विकास होईल.

वाघाने घडवून आणलेला विवाह

शशिधर हा मणिपुरचा राजा होता. शिकार हा त्याचा जणू सहावा प्राणच होता.

असाच एकदा तो काही शिपायांना बरोबर घेऊन, रथात बसून शिकारी साठी जंगलाकडे निघाला. दुपारपर्यन्त त्यांनी शिकार केली. नंतर तो आपल्या परिवारासह एका झाडाखाली बसून, आराम करू लागला. तेंव्हा अचानकच एका वाघिणीने त्याच्यावर हल्ला चढवला. पण शशिधरने प्रसंगावधान राखून विजेच्या वेगाने तो रोखला. आपली तलवार म्यानातून उपसून वाघिणीचे डोकेच उडवले.

सर्वांनी मनोमन राजाच्या धैर्याची प्रशंसा केली. इतक्यात जवळच्या झुडुपात हालचाल जाणवली.

वाघिणीच्या रक्ताने माखलेली तलवार तशीच हातात घेऊन राजा शशिधर सावधपणे त्या झुडुपांकडे पाहू लागला. इतक्यात वाघिणीचे एक पिल्लू बाहेर आले अन् शिपायांकडे पहात हळूहळू गुरगुरू लागले. एक महिन्याचेही नव्हते ते पिल्लू अजून !

पुढे येऊन ते वाघिणीभोवती फिरत कुरकुरू लागले. त्याची ती दयनीय अवस्था पाहून शशिधरचे मन गलबलू लागले. हळूच पिल्लामागे जाऊन त्याने ते पकडले. पण पिल्लू रागावून आपल्या छोट्या छोट्या पंजांनी राजाचा हात ओरबाडू लागले.

त्याच्या डोक्यावर प्रेमाने थोपटत शशिधर म्हणाला, "हां चुप, अुगी-अुगी! अरे स्वतःचा प्राण वाचवण्यासाठीच मला तुझ्या आईला मारावं लागलं रे ! पण तुला आता छान संभाळीन बघ मी !"

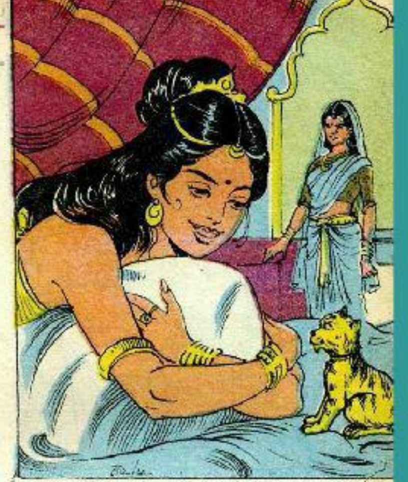
वाघिणीचे पिल्लू पाहून राणी गिरिजादेवी शशिधरला म्हणाली, "नाथ, हे पिल्लू मोठे झाले की, एखादे वेळी, आपल्यालाच धोकादायक होईल !"

एक जोरदार सुस्कारा सोडत शशिधर म्हणाला, "बिचाऱ्याला आई अुरली नाहीय. माझ्याच हातांनी मारली मी तिला. याला पाळण्यासाठीच तर आणलाय मी इथे. माझी खात्री आहे, की हा माणसात वाढला, तर त्याच्या स्वभावातलं क्रौर्य नाहीसं होईल. तसं न झालं, तर देवू की सोडून त्याला जंगलात !"

त्या दिवसापासून राजाने त्या पिल्लाला दूध पाजायला सुरुवात केली. महिन्याभरात ते एखाद्या पाळीव जनावरा सारखे वागू लागले. एखाद्या मांजरासारखे ते पायात घोटाळे. खुद्द राणीच्याच मांडीवर झोपी जाई.

वर्षाचे होईपर्यन्त ते चांगलेच मोठे झाले. आता त्याला कोणी पिल्लू म्हणणे शक्य नव्हते. पूर्ण वाढीचा वाघ दिसू लागला तो. पिवळ्या, अुदी रंगाच्या त्याच्या अंगावर सर्वत्र काळेभोर चमकदार पट्टे अुठले. तो मांसही खाअू लागला. परन्तु तरीही त्याने कोणत्याही माणसाला किंवा अंतःपुरातल्या कोणत्याही प्राण्याला कसलाही त्रास दिला नाही.

नंतर अचानक एकदा या वाघाच्या अंगावर कसलासा व्रण अुभारून आला. आठवडाभरात तो व्रण चांगला तळहाताएवढा दिसू लागला. पशुवैद्याने त्याची परीक्षा केली व म्हटले, "महाराज, असे व्रण जनावरांच्या अंगावर खूपदा अुठतात. साध्यासुध्या औषधाने हा बरा नाही होणार. यासाठी एक लेप तयार करायला हवा. लेपासाठी बारा प्रकारच्या मुळ्या लागतात. त्यातलं एक औषध माझ्याजवळ

नाहीय. त्याचं नाव आहे 'सिंदूर सुधा पुष्प'. या फुलाचा रंग पिवळा असतो. रोप गजभर अुंचीचं असतं. वर्षातून एकदाच रोपावर फुलं लागतात. मी असं ऐकलंय की हे रोप रत्नपुरीचे महाराज आनन्दवर्धन यांच्या महाला मागच्या बगीचात आहे."

आनन्दवर्धनचे नाव ऐकताच राजा शशिधरचा चेहरा एकदम क्रोधाने लाल झाला. वीसेक वर्षांपूर्वी घडलेल्या एका घटनेची त्यांना आठवण झाली.

त्यावेळी कांचनपुरीची युवराज्ञी मदनमंजरीच्या स्वयंवराची तयारी चालू होती. तिच्या पित्याचे नाव होते भूपालवर्मा. मदनमंजरीच्या अपूर्व लावण्याबद्दल अनेक

प्रेमा डबीर

राजपुत्र ऐकून होते. 'कदाचित् आपल्याच गळ्यात वरमाला पडेल' अशा विचाराने अनेक राजपुत्र स्वयंवरमंडपात हजर राहिले होते. राजा शशिधरही तेथे हजर होता. तसा तर त्याचा एक विवाह अगोदरच झालेला होता.

पण या स्वयंवरामागे एक रहस्य होते. रत्नपुरीचा राजा आनन्दवर्धन व मदनमंजरी एकमेकांकडे आकर्षित झालेले होते. आपसात त्यांचे खूप प्रेम होते. परन्तु घराण्याच्या रिवाजाप्रमाणे स्वयंवर आवश्यक होते म्हणून केवळ देखाव्यासाठी भूपालवर्माने हे स्वयंवर मांडले होते.

यामुळे प्रत्यक्षात असे घडले की, मदनमंजरीने मंडपात बसलेल्या कोणाही राजकुमाराकडे दृष्टीही न टाकता सरळ आनन्दवर्धनजवळ जाऊन त्याच्या गळ्यात माळ घातली.

शशिधर त्यावेळी आनन्दवर्धनच्या शेजारीच बसलेला होता. गळ्यात माळ पडल्याबरोबर आपल्या मिशीवर ताव देत, तिरप्या नजरेने शशिधरकडे तुच्छतेने पहात आनन्दवर्धनने विचारले, ''पाहिला स्वयंवर-स्पर्धेतला माझा विजय?''

मदनमंजरीने आपल्याला न वरल्याबद्दल शशिधरला वाईट तर वाटले होतेच, अन् वर आता आनन्दवर्धनच्या या शब्दांनी त्याच्या जखमेवर मीठ चोळले !

मणिपुरी व रत्नपुरी ही दोन्ही शेजारी राज्ये होती. सहाजिकच सीमेच्या प्रश्नावरून त्यांच्यात वाद होते व त्यावरून शत्रुत्वही होते आपसात. आता या स्वयंवरामुळे एक राजा संतुष्ट होता, तर दुसरा ईर्षेने जळत होता.

या पार्श्वभूमीवर स्वयंवरमंडपात आनन्द-वर्धनने अपमानास्पद शब्द उच्चारताच शशिधर झटक्याने आसनावरून खाली उतरला व त्याने आपली तलवार म्यानाबाहेर उपसली. तो त्वेषाने बोलला, ''एका स्त्रीनं निवड केली, म्हणून स्वतःला कोणी महावीर समजू नकोस. खड्गयुद्धात मला हरवून दाखव, तुला शक्य असेल तर !''

त्याच्या या बोलण्याने आनन्दवर्धनलाही त्वेष चढला. तो म्हणाला, ''नुसतं खड्गयुद्ध

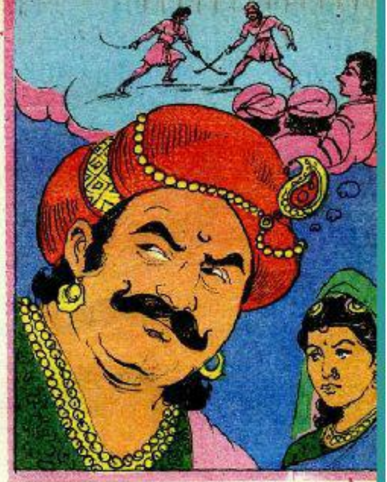
करून काय होणार? मोती द्वीपासाठीच आपला आपसात झगडा चाललाय न? या युद्धात आपल्या दोघात जो जिंकेल, त्याचंच होईल मोतीद्वीप ! माझी ही अट मान्य असेल तर अगदी आत्ताच तयार आहे मी युद्धाला !''

शशिधरने अट मान्य केली. 'खड्गयुद्धात आपली कोणीच बरोबरी करू शकणार नाही' अशी त्याची खात्री होती. क्षणभरातच विवाहमंडपाचे समरमंडपात रूपान्तर झाले.

दोघेही बराच वेळ लढले. हळूहळू आनन्दवर्धनची शक्ती कमी होऊ लागली. शशिधरने ते ओळखले, आणि तो दुप्पट उत्साहाने तलवार चालवू लागला. आनन्दवर्धनने एका अगदी जीवघेण्या वारातून स्वतःचा कसातरी बचाव केला अन् उलट त्या वाराने शशिधरच्या स्वतःच्याच उजव्या हाताला जखम झाली. तलवार त्याच्या हातून गळून पडली.

आपल्याच तलवारीने जखमी झालेल्या शशिधरला आपला पराभव कबूल करावा लागला. शत्रूच्या सामर्थ्यामुळे नव्हे, तर आपल्या केवळ दुर्भाग्यामुळे पराजित झालेला शशिधर मनाने फारच क्षुब्ध झाला. त्या दिवसापासून त्याच्या मनात आनन्दवर्धन बद्दलची घृणा व द्वेष खदखदत राहिला.

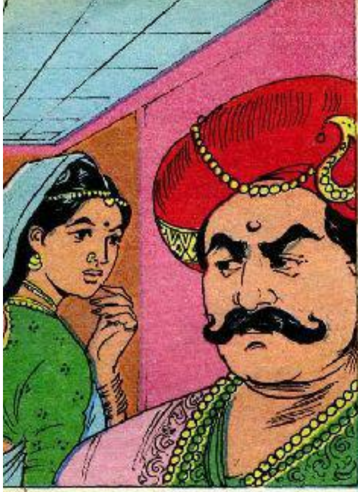
पतीच्या मनात चालू असलेला संघर्ष राणी गिरिजादेवीने ताडला. ती म्हणाली, ''नाथ,

ही हट्टाची, आग्रहाची वेळ नव्हे. आपल्याला काहीही करून आनन्द वर्धनच्या महालामागच्या बगीच्यातून ते फूल मिळवायला हवं; वाघिणीच्या पिल्लाला वाचवायलाच हवं. याला मरू न देणं हा आपला धर्म आहे. आपल्या प्रेमाची निशाणी आहे ही.''

क्षणभर विचार करून राजा म्हणाला, ''रत्नपुरीवर आक्रमण करून, त्यांना हरवून आपण ते फूल मिळवलं तर?''

''पण प्रभु, युद्धात जय किंवा पराजय हा दैवाधीन असतो असं म्हणतात. अन् समजा युद्धात जय मिळाला, परन्तु तुमच्यावर राग असणाऱ्या आनन्दवर्धननं युद्ध सुरू

होण्यापूर्वीच ते झाड अुपटून टाकलं तर? सिंदूरसुधापुष्प मग तुमच्या हाती येईलच, असं कशावरून म्हणता येईल? मग काय कराल तुम्ही? अन् शिवाय एका वाघासाठी दुसऱ्या देशावर हल्ला करणं, हे इतर सर्व राजांना हास्यास्पद नाही वाटणार? यामुळे कदाचित् तुमचे मित्रही शत्रु बनतील.'' राणीने शशिधरला समजावायचा प्रयत्न केला.

''मग वाघाला कसं वाचवायचं हे तूच सांग न?'' असहाय आवाजात राजाने विचारले.

गिरिजादेवी मअू आवाजात म्हणाली, ''तुम्ही रागावणार नसाल तर एक सांगायचंय. आपले युवराज दीप्तिशेखर आणि आनन्द वर्धनची कन्या चंदना यांचं एकमेकांवर प्रेम आहे. आपली एकूण गंभीर परिस्थिती विचारात घेअून मी कधी त्याची वाच्यता केली नाही. पण तुमचा त्यांना आशिर्वाद असेल, तर आपलं आत्ताचं हे कामही सोपं होईल पहा.''

पुन्हा एकदा चिडत शशिधर ठामपणे बोलला, ''आपल्या शत्रुशी असलं नातं जोडणं अशक्य आहे ही अगदी काळ्या दगडावरची रेघ समज. माझ्या जिवात जीव असेतो हे नक्कीच होणं नाही !''

तरीही राणीने यात आपला पराभव मानला नाही. ती शान्त स्वरात राजाला म्हणाली, ''प्रभु, वाघाचं रहाण्याचं खरं नैसर्गिक ठिकाण म्हणजे जंगल. एक क्रूर जनावर आहे ते. पण माणसात राहून तोही एक गरीब प्राणी बनलाय. आपल्याजवळ राहून त्यानं आपली नैसर्गिक प्रवृत्तीच बदलून टाकलीय . क्रूर जनावरातही असं अशक्यप्राय परिवर्तन होअू शकत असेल, तर खुद्द आपल्यासारख्या समजदार माणसांना ते शक्य नाही होणार? आपण तर माणसं आहो. आपल्याला परमेश्वरानं ज्ञान दिलंय, बऱ्या वाईटातला फरक समजण्याची शक्ति दिलीय. पाप काय, अन् पुण्य काय, हेही समजतं आपल्याला नं? याशिवाय तुम्ही तर खुद्द 'राजा' आहात, देशाचे अन् आपल्या प्रजेचे रक्षक आहात तुम्ही! मग विनाकारणच दुसऱ्यावर आक्रमण करणं, त्यांना मारून टाकणं हे न्यायसंगत आहे का? त्यांच्याशी मैत्री स्थापन करू न शकणं हा आपल्यातल्या मानवतेचा लोप नव्हे? यात आपलीच पशुवृत्ती नाही दिसून येत? सरळ तोंडावर असं कडू बोललेलं तुम्हाला आवडलं नसेल कदाचित् ! क्षमा करा मला. तुम्ही जंगलात आपल्या या पाळीव वाघाच्या आईला ठार केलं होतं. पण म्हणून काय त्यानं तुमचा सूड घ्यायचा प्रयत्न केला? एका वाघात जी क्षमाबुद्धी आहे, तेवढीही तुमच्यात नाही. मला तर याचंच आश्चर्य वाटतंय अन् वाईटही वाटतंय त्याबद्दल.''

राणीच्या या बोलण्याचा राजाच्या मनावर फार परिणाम झाला. भाल्यासारखं बोचलं ते बोलणं त्याला. त्याने या गोष्टीचा नव्याने खोलवर विचार करायला सुरुवात केली. थोड्या वेळाने तो म्हणाला, ''ठीक आहे. हा संबंध जोडायला आनन्दवर्धनची हरकत नसेल, तर माझीही संमती आहे या विवाहाला. पण आता अगोदर रत्नपुरीहून ते फूल मागवून आपल्या वाघावर इलाज करायला हवा.'' अन् त्याने रत्नपुरीला पाठवण्यासाठी एका दूताला बोलावून घेतले. इतक्यात दारामागे अुभ्या असणाऱ्या पशु-वैद्याला राणीने इशारा केला. तो आता पुढे आला अन् राजाला म्हणाला, ''महाराज, मी खोटं सांगितलं होतं आपल्याला. वाघावर इलाज करण्यासाठी त्या फुलाची काहीही गरज नाहीय. माझ्याकडे असलेल्या पाळा-मुळांच्या साह्यानं मी त्याला बरा करू शकतो. आपल्या मनात बदल व्हावा, रत्नपुरी आणि मणिपुरी यांच्यात दृढ संबंध प्रस्थापित व्हावेत, दोन्ही देशांची प्रजा सुखी-समाधानी व्हावी यासाठी महाराणींनी केलेल्या योजनेला मदत करायचं दुस्साहस केलंय मी. मला क्षमा करा !''

त्याच्या बोलण्यावर स्मितहास्य करीत शशिधर म्हणाला, ''महाराणीला द्यायचं ते बक्षिस मागाहून पाहीन मी. पण तुम्ही केवळ पशुवैद्यच नव्हे, तर माणसातल्या पशु-वृत्तीवर इलाज करायची अपार शक्तीही आहे तुमच्यात.'' अन् राजाने गळ्यातला रत्नहार काढून वैद्याला बक्षिस दिला.

नियम

रामशर्मा, नारायण आणि गुरु यांनी आपले वैद्यकीचे शिक्षण पुरे केले. आपल्या गावी येऊन त्यांनी आपले गृहस्थ-जीवन सुरू केले. नंतर तिघांनी एकदा एकत्र येऊन असे ठरवले की तिघांनीही एकत्रच एक हॉस्पिटल उघडायचे व एकत्रच काम करायचे. असे करण्यामुळे एकमेकांशी स्पर्धा किंवा द्वेष या भावनांना वावच रहाणार नव्हता. त्यांनी असाही नियम केला की, जे कोणी इलाज करून घेण्यासाठी येतील, त्यांच्याकडून आगाऊ तीन रुपये वसूल करायचे.

एके दिवशी खुद्द रामशर्मांच्याच बायकोचे जानकीचे डोके अतिशय दुखू लागले. प्रथम गुरु भेटला तेंव्हा तिने आपल्या नवऱ्याला भेटायची इच्छा व्यक्त केली. गुरु तिला म्हणला, ''आपल्या डोकेदुखीवर इलाज करून घ्यायला इथे दवाखान्यात आली असशील, तर अगोदर तीन रुपये जमा कर.''

रागावून जानकी म्हणाली, ''मी कोण हे माहीत आहे न तुम्हाला?''

विनयपूर्वक गुरु उत्तरला, ''पण पैसे वसूल करायचा नियम आहे आमचा.''

जानकीने घरून पैसे आणले व ते गुरूला देऊन त्याच्याकडून औषध घेतले. नंतर आपल्या नवऱ्याच्या खोलीत जाऊन त्याला तिने सर्व हकिकत सांगितली. ती म्हणाली, ''मला कशी वागणूक मिळाली, ते पाहिलंत ना? कंजूषपणालाही काही हद्द असते !''

यावर हसत रामशर्मा म्हणाला, ''यात कंजूषपणाचा काय संबंध? जे तीन रुपये मिळतात, ते आम्ही तिघं सारखे वाटून घेतो. तुझ्याकडून पैसे न घेता औषध दिलं असतं, तर त्या दोघांना काहीच मिळालं नसतं ना? याशिवाय पुढे त्यांनी आपापल्या बायकांना फुकट इलाज केला, तर माझंही दोन रुपयाचं नुकसान होईल की नाही?''

आपल्या नवऱ्याच्या या प्रामाणिकपणावर जानकी फारच खूश झाली.

६

(रूपधर आपल्या अनुयायांसह सुकेशिनीकडे काही काळ अतिथी म्हणून राहिला. यानन्तर त्यांच्या दबावामुळे तो त्यांच्यासह स्वदेशी जायला तयार झाला. पण अगोदर सुकेशिनीच्या सल्ल्यावरून तो यमलोकात गेला. तेथे त्याची आपल्या मातेच्या प्रेतात्म्याशी भेट झाली. तिच्याकडून त्याला आपल्या कुटुंबियांबद्दलची सर्व हकिकत समजली.) -नंतर

रूपधर आपल्या आईशी बोलण्यात गुंतला असताना, अन्य प्रेतात्मे बळी स्वीकारण्यासाठी जमा झाले. त्या सर्वांशी बोलून त्याने त्यांचीही खबर जाणून घेतली. तिथे आलेल्यांच्यात नवद्योत व भुवनसुंदरी यांच्याही माता हजर होत्या.

बळी प्राप्त झाल्यानन्तर बरेच प्रेतात्मे परत फिरले. इतक्यात सम्राटाचा आत्मा तेथे आला. बळी मिळाल्याबरोबर त्यानेही रूपधरला ओळखले व तो जोराने रडू लागला. त्याने रूपधरचा हात हातात घ्यायचा प्रयत्न केला. पण प्रेतात्मे जिवन्त व्यक्तीचे हात पकडू शकत नव्हते व त्यांना आलिंगनही देऊ शकत नव्हते.

आश्चर्यचकित होऊन रूपधरने त्याला विचारले, ''महाराज, आपण इथे कसे आलात अन् केंव्हा?''

''अजबल नावाचा एक दुष्ट माणूस आणि माझी पत्नी या दोघांनी मिळून मला मारून

ग्रीक पौराणिक कथा

टाकायचे कारस्थान रचले. अतिथी म्हणून मला बोलावून घेऊन जेवताना त्यांनी कपटानं माझी हत्या केली. माझ्याबरोबर माझ्या साऱ्या लोकांनाही त्यांनी मारून टाकलं. युद्धात तू सुद्धा अनेक दारुण हत्त्या पाहिल्या असशील रूपधर, पण भोजन करते वेळी इतक्या साऱ्यांना एकाच वेळी मारून टाकण्याच्या घटनेची तू कल्पनाही करू शकणार नाहीस.'' सम्राटाने रडतरडत आपल्यावर गुदरलेला प्रसंग सांगितला.

''होय महाराज, स्त्रीबुद्धि चंचल आणि प्रलयकारी असते. युद्धाहून परत येण्यापूर्वीच आपल्या हत्त्येची योजना तयार झालेली असावी. स्त्रीवर विश्वास नाही ठेवता येत. भुवनसुंदरीचंच पहा नं. तिच्यासाठी कित्येक जण मेले, मारले गेले.'' रूपधर समजूत घालत म्हणाला.

''पण तुझी बायको तर चांगली पतिव्रता आहे. तू युद्धाला निघण्यापूर्वी तर ती अगदी नवपरिणीता होती; थोड्या दिवसांनी माताही बनणार होती ती. आतापर्यन्त तिचा पुत्र मोठा झाला असेल.''

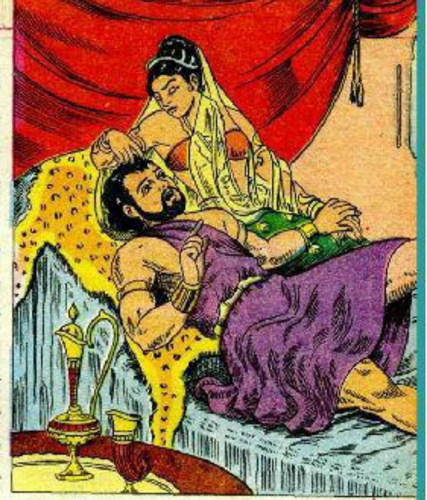
ते दोघे असे बोलण्यात मग्न असताना वज्रकाय व पितृकीर्तीचे प्रेतात्मेही तेथे आले. ट्रॉययुद्धात मेलेले अन्य वीरही येऊन पोचले.

रूपधरला ओळखताच वज्रकायही त्याच्याशी बोलू लागला. अनेक विषयांवर त्यांनी गप्पा मारल्या. त्याने रूपधरला विचारले, ''माझा पुत्र खुशाल आहे का? कशा प्रकारचा योद्धा आहे तो?'' ''तुझा नवयोध फार पराक्रमी आहे. त्याच्यासारखा व्यूह रचणारा त्याच्या तोडीचा दुसरा कोणी वीर नव्हेच. कित्येक योद्धयांना त्यानं सहजपणे पाणी पाजलंय. लाकडी घोड्यात लपलेल्यांच्यात तोही एक होता. भीती कशी ती त्याला ठाऊकच नाही. हातात तलवार घेऊन ताबडतोब रणांगणात उडी घेण्यासाठी केंव्हाचा परवानगी मागत होता. ट्रॉयवर तुटून पडायची तीव्र इच्छा होती त्याला. युद्धात किती मेले अन् किती जखमी झाले सांगता नाही येणार. पण अंगावर एकही जखम न झालेला एकटा नवयोधच.'' रूपधरने कौतुक सांगितले.

हे बोलणे ऐकून वज्रकायचा आत्मा फारच प्रसन्न झाला व तो निघून गेला. ज्यांना भेटायची इच्छा होती, त्या सर्वांना भेटून झाल्यावर रूपधर नौकेकडे परतला अन् सर्वांनी आपली यात्रा पुढे सुरू केली. नौका लवकरच परत सुकेशिनीच्या द्वीपावर पोचल्या.

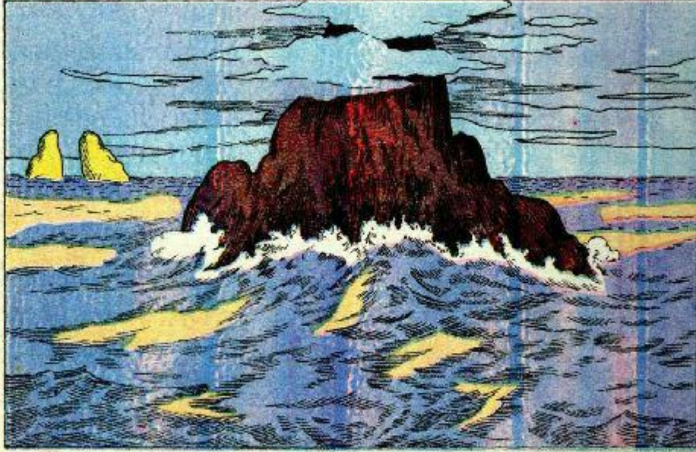
सुकेशिनीने मोठ्या हर्षाने सर्वांचे स्वागत केले. त्यांची प्रशंसा करत ती म्हणाली, ''तुम्ही लोक खरोखरच अजोड पराक्रमी आहात. खरे तर माणूस एकदाच शेवटी यमलोकात जातो. पण तुम्हाला तर पुन्हा एकदा तिथे जायला संधी मिळणार आहे. आजचा दिवस माझे पाहुणे म्हणून रहा; खा-प्या अन् विश्रान्ती घ्या. उद्या सकाळी तुम्ही पुढल्या प्रवासाला निघा.''

ग्रीक सैनिक दिवसभर तिथे खातपीत राहिले. नंतर रूपधर सोडून सर्वजण नौकेजवळ जाऊन तिथल्या रेतीवर मस्त झोपले. रूपधर सुकेशिनीबरोबर राहून तिला यमलोकातील सर्व विचित्र गोष्टी एकएक करून सांगत राहिला. त्या ऐकल्यानन्तर सुकेशिनी म्हणाली, ''या तर सगळ्या निघून गेलेल्या दिवसांच्या गोष्टी झाल्या. आता पुढे काय करायचं याचा विचार करायला हवा. माझं बोलणं नीट ऐकून घे. पुढल्या प्रवासात प्रथम तुझी नागकन्यांशी भेट होईल. तिच्या आवाजात संमोहन शक्ति आहे. तिच्या हाकेला साद देईल, तिचं म्हणणं मानेल, त्याचं मरण ओढवलंच असं समज. त्या

द्वीपावर पोचण्यापूर्वीच तुझ्या सगळ्या साथीदारांच्या कानात मेण भरून ठेव म्हणजे त्या नागकन्यांचं मधुर संगीत तुम्हा कोणाला ऐकू येणार नाही. त्यांची गाणी ऐकायचा मोह तुला अनिवार झाला, तर तुला डोलकाठीशी घट्ट बांधून ठेवायला तुझ्या साथीदारांना अगोदरच नीट सांगून ठेव. 'मी कितीही ओरडलो विव्हळलो तरीही मला सोडू नका' असंही स्पष्ट सांग त्यांना. म्हणजे तुला त्यांची गाणी ऐकू येतील; पण त्यापासून कसला धोका उद्भवणार नाही. नागकन्यांचं द्वीप ओलांडून गेलास की समुद्रात तुला दोन वाटा दिसतील. त्यातल्या कोणत्या वाटेनं जायचा निर्णय तू घ्यावास याबद्दल मला काहीच सांगता येणार

नाही. त्यातली एक वाट दोन डोंगरांच्या मधून जाते. त्या वाटेनं जायचा प्रयत्न कोणी केला, की लगेच दोन्ही डोंगर एकमेकांना चिकटतात अन् जाणारा माणूस मधे चिरडून जातो. ते दोन्ही हलते-चालते डोंगर आहेत. आता दुसरी वाट आहे ती विध्वंसिनी पर्वताच्या जवळून. हा पर्वत खूप अुंच आहे, अन् त्याचं शिखर नेहमीच हिमाच्छादित असल्यामुळे आजपर्यन्त ते कुणाच्याच नजरेस पडलेले नाही. सारा पर्वत निसरडा असल्यामुळे आजवर त्याच्यावर कोणी चढूही शकला नाहीय. या पर्वतात एक पश्चिमाभिमुख गुहा आहे. त्यात विध्वंसिनी नावाची राक्षसी रहाते. ती कुत्र्यांच्या पिल्लासारखी कुई कुई ओरडत असते. पण तरीही तिच्या आवाजाने सर्वांचा थरकाप होतो. या राक्षसीला बारा पाय आणि सहा डोकी आहेत. तिचे सहाचे सहा गळे चांगले लांबलचक आहेत. गुहा खूप अुंचावर असल्याने अगदी अुत्तमातल्या अुत्तम धनुर्धारीचाही बाण तिथवर पोचू शकत नाही. तरीही विध्वंसिनी आपल्या कमरेचा वरचा भाग गुहेबाहेर काढून तोंडाने समुद्रातले मासे पकडून खाते. आजपर्यन्त तिथून एकही नाविक जिवन्त सुटून जाऊ शकला नाहीय. या पर्वताजवळ पाण्यात एक मोठा भोवरा आहे. नाव या भोवऱ्याच्या तडाख्यात सापडली की बाहेर काढणं अशक्यच. तेंव्हा आपली नौका नेताना भोवऱ्यापासून सावध रहा. विध्वंसिनी पर्वताच्या जवळूनच जावं लागेल तुला. विध्वंसिनी आपल्या सहा तोंडांनी सहा माणसंच पकडेल, पण बाकीचे

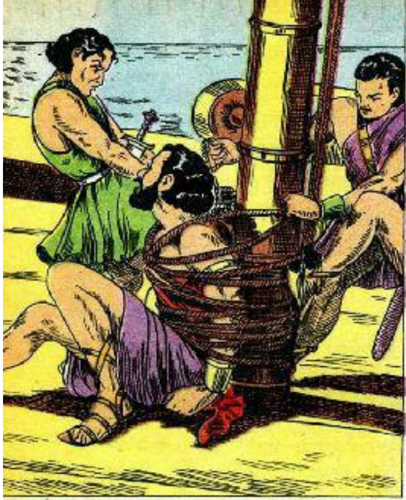
सर्वजण तरी वाचतील.

यानंतर तुम्ही सर्वजण त्रिनासिया बेटावर पोचाल. तेथे भगवान सूर्याच्या गायी आणि बकऱ्यांचे कळप फिरत असलेले दिसतील. त्यांच्यावर लक्ष ठेवायचं काम सूर्याच्या दोन्ही मुली करत असतात. ही सारी जनावरं नव्यानं जन्मत नाहीत आणि मरतही नाहीत; चिरंजीव आहेत ती. तू अन् तुझे साथीदार त्यांच्यापासून दूरच रहा. त्यांच्या जवळसुद्धा फिरकू नका. तसं केलंत तर सर्वजण खलास व्हाल. कष्ट तर तुम्हाला होतच्च रहाणार आहेत, पण निदान आपल्या चुकांमुळे ते वाढवू नका."

सुकेशिनीने सर्वांच्या भविष्याचा आराखडा स्पष्ट मांडून दाखवला. सकाळी रूपधर आपल्या नौकेकडे आला अन् त्याने साथीदारांना झोपेतून अुठवले. नाव समुद्रात लोटून ते ताबडतोब पुढल्या प्रवासाला निघाले. सुकेशिनीच्या मेहेरबानीमुळे हवाही अनुकूल राहून त्यांना पुढे जायला कसलाही त्रास झाला नाही.

त्यांना पहिला धोका नागकन्यांचा होता. म्हणून रूपधरने साथीदारांना, सावध रहाण्यासाठी, सुकेशिनीने सांगितलेली सारी हकिकत स्पष्ट केली. त्याने सर्वांच्या कानात मेण भरून त्यांना बहिरे केले. नंतर साथीदारांनी रूपधरला जाड दोरखंडाने डोलकाठीशी घट्ट बांधून ठेवले. रूपधरने त्यांना अगोदरच सांगून ठेवले की, "मी स्वत:ला सोडवून घ्यायचा प्रयत्न करतो आहे, असे दिसले तर मला आणखी घट्ट आवळून बांधा, पण मोकळं करायचा प्रयत्न मुळीच करू नका."

नाव नागकन्यांच्या दृष्टिपथात आल्या बरोबर त्या मधुर पण अुच्च-स्वरात गाअू लागल्या. रूपधरला त्यांनी त्याचे नाव घेअून हाका मारल्या व आपले गायन ऐकायला विनवले. त्यांची गाणी ऐकता ऐकता रूपधर अगदी तल्लीन झाला व आणखी ऐकण्यासाठी तडफडू लागला. नाव तर पुढे जातच होती. गाणे ऐकू येत असेपर्यन्त त्याने स्वत:ला मोकळे करण्यासाठी साथीदारांपुढे खूप गयावया केली. पण त्यांनी अुलट त्याला जास्तच घट्ट बांधले. थोड्याच वेळात नौका गाणे ऐकू येण्याच्या टप्प्याबाहेर गेली, अन् साथीदारांनी रूपधरची बंधने मोकळी केली. रूपधरनेही त्यांच्या कानातील मेण काढून टाकले. इतक्यात दूरवर पाणी गोल-गोल फिरत असलेले रूपधरला दिसले. तो भोवरा पाहून सर्व साथीदार घाबरून गेले.

रूपधर त्यांना धीर देत म्हणाला, ''भोवऱ्याला भिअू नका. फाललोचनांच्या आक्रमणापुढे हे संकट म्हणजे काहीच नव्हे. तो पहाड दिसतोय ना, त्याच्या जवळून घ्या नौका आपली.''

पर्वतावरील गुहेत रहाणाऱ्या विध्वंसिनी बद्दल तो आपल्या साथीदारांजवळ काहीच बोलला नाही. तिचा अुल्लेखही त्याने केला नाही. तो केला असता, तर हातातली वल्ही फेकून देअून त्यांनी आणखी काय केले असते, कुणास ठाअूक! रूपधर त्या पर्वताकडे मात्र एकटक पहात राहिला. आकाश मेघव्याप्त असल्यामुळे त्याला गुहा किंवा राक्षसी यांपैकी काहीच दिसू शकले नाही. बाकी साऱ्या साथीदारांचे सारे लक्ष त्या भोवऱ्याकडेच लागून राहिलेले होते.

इतक्यात अचानक विध्वंसिनीने आपली सहाही डोकी बाहेर काढून सहा साथीदारांना नावेतून अुचलून घेतले. नाव तशीच पुढे गेली.

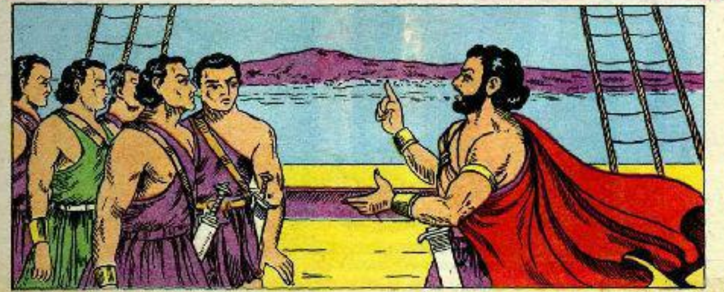
पुढे एक सुंदरसे बेट त्या सर्वांना दिसले. तेथून गायी अन् बकऱ्यांचे आवाज येत होते. याच बेटावर भगवान सूर्याची पशुसंपदा होती.

रूपधरला ताबडतोब सांकेतिक व सुकेशिनीच्या इशाऱ्यांची आठवण झाली. घाबरतच त्याने आपल्या अनुयायांना म्हटले, ''दोस्तहो! या बेटावर अुतरू शकण्याइतके आपण भाग्यवान नाही आहोत. तुम्ही सर्वजण खूप थकला आहात हे ठाअूक आहे मला. आपल्या सर्वांनाच विश्रान्तीची फार गरज आहे. पण या बेटावर पाअूल ठेवणं धोक्याचं असल्याबद्दल सांकेतिक अन् सुकेशिनीनं मला अगोदरच सांगून ठेवलंय. जाणूनबुजून कशाला संकट ओढवून घ्यायचं? तेंव्हा नौका बेटाच्या डावीकडे फिरवा.''

रूपधरच्या बोलण्यामुळे सर्वजण हताश झाले. त्यांच्या अुत्साह थंड पडला, नाराज होत मायावी म्हणाला, ''रूपधर, तू माणूस नव्हेस ! दगड आहेस दगड! तुला स्वत:ला विश्रान्ती नको असेल. सदान्कदा कामातच गुंतलेलं रहाणं, हे तुझं ध्येय ! पण या माणसांकडे पहा जरा ! बिचारे कित्ती थकून गेलेत. यांच्याकडे पाहून तर असं वाटतंय, की कुठल्याही क्षणी यांचे प्राण कुडी सोडून निघून जातील ! तू यांना या बेटावर अुतरू देत नाहीयेस; खाणं बनवून खाण्याइतकाही अवधि द्यायला तयार नाहीस तू. आता थोड्याच वेळात रात्र होईल याची जरा कल्पना तरी करून पहा ! कशी दयनीय अवस्था होईल आपल्या सर्वांची. काहीही होवो ! या बेटावर अुतरून स्वयंपाक करून जेवणारच आम्ही. अुद्या सकाळी निघू या पुढे !''

मायावीच्या या बोलण्याला इतर सर्वांनी दुजोरा दिला. 'दैवात लिहिलं असेल, ते होणारच' हे रूपधरनेही जाणले. तो मायावीला म्हणाला, ''तुम्हा सर्वांचं असंच म्हणणं असेल तर मी एकटा काय विरोध करणार ! पण निदान सर्वांनी मला एक वचन द्या. गायी किंवा बकऱ्या दिसल्या, तर त्यांना हातही लावू नका कोणी. सुकेशिनीने दिलेले पदार्थ सोडून अन्य कोणत्याही पदार्थाला हातसुद्धा लावू नका, खाअू तर नकाच. एकादी बकरी मारून खायचा प्रयत्न करू नका. अगोदर तसं वचन द्या सर्वांनी. वचनबद्ध व्हायला तयार असाल, तरच या त्रिनासिया बेटावर पाअूल ठेवू आपण.''

सर्वांनी मुक्तकंठाने वचन दिले.

दानशौर्य

त्रिलिंग देशाचा राजा विशाखदत्त मोठा दानशूर होता. पण देशाचा पैसा अशा प्रकारे खर्च व्हावा, ही गोष्ट त्याच्या प्रधानाला आवडत नव्हती. संधी पाहून राजाला ही गोष्ट समजावून सांगावी असे प्रधानाने ठरवले.

एके दिवशी एक गरीब स्त्री राजदरबारात आली व रडत रडत बोलू लागली, ''महाराज, दोन वर्षापूर्वी माझे पति एका अपघातात दगावले आणि मी अनाथ झाले. मला एकच मुलगा असून तो आजारी आहे. त्याच्या औषधोपचारासाठी मला आपल्याकडून मदतीची अपेक्षा आहे. जन्मभर आपली ऋणी राहीन मी !''

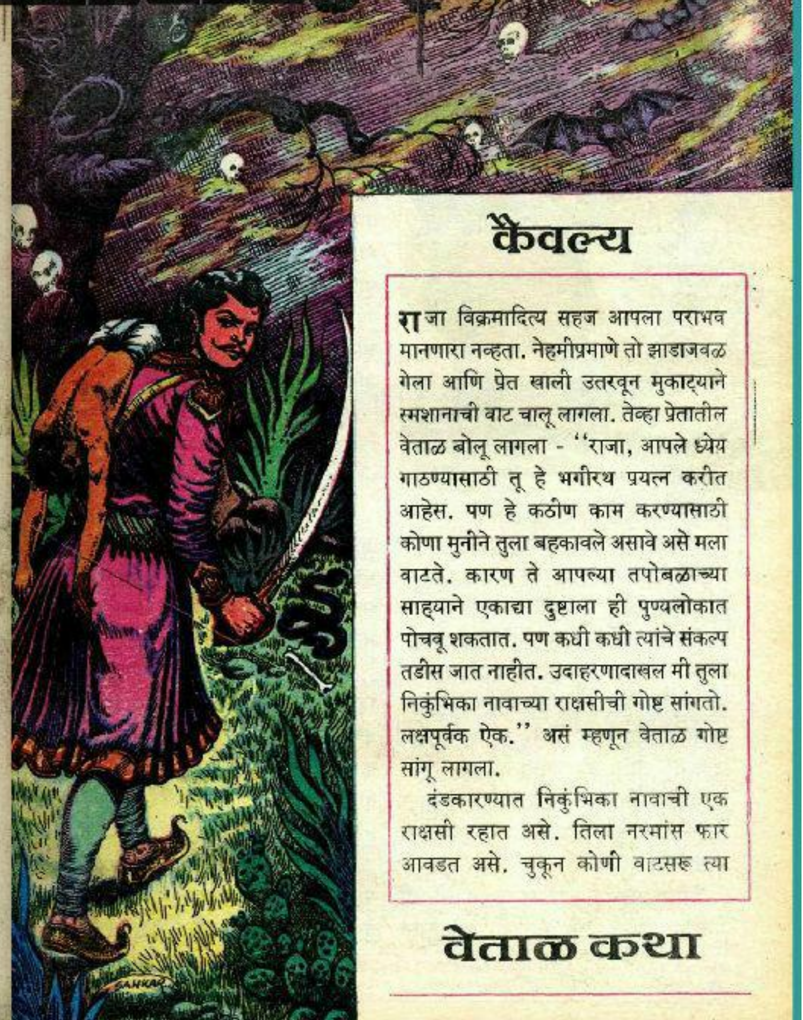
ही करूण कथा ऐकून विशाखदत्तचे हृदय विरघळले. त्याने त्या स्त्रीला दोनशे मोहरा देऊन रवाना केले.

दुसऱ्याच दिवशी शिपाई त्या स्त्रीला कैद करून दरबारात राजापुढे घेऊन आले. ते म्हणाले, ''महाराज, ही बाई एक नंबरची लबाड आहे. प्रधान महाराजांनी तिच्यामागे गुप्त हेर पाठवले होते. त्यांना आढळून आलं की, हिचा नवरा अन् मुलगा दोघंही अगदी सुखरूप आहेत !''

आता प्रधान मधेच म्हणाला, ''पाहिलंत महाराज आपल्या दानशूरपणाचा आधार घेऊन आपल्यालाच हिनं कसं फसवलं ते?''

त्या तरुणीकडे नीट लक्षपूर्वक पहात राजा म्हणाला, ''प्रधानमंत्री, कष्टांची नुसती कल्पना करून रडणं-भेकणं ही अगदी सहज घडणारी गोष्ट आहे. पण सामान्य माणसांना ही सहज जमणारी गोष्ट नव्हे ! मला तर हिच्यात एका अुत्तम अभिनेत्रीची लक्षणं दिसत आहेत ! कलाकारांचा गौरव करणंही तर आपलीच जबाबदारी न ? हिला आणखी शंभर मोहरा देऊन पाठवून द्या.''

कैवल्य

राजा विक्रमादित्य सहज आपला पराभव मानणारा नव्हता. नेहमीप्रमाणे तो झाडाजवळ गेला आणि प्रेत खाली उतरवून मुकाट्याने स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोलू लागला - ''राजा, आपले ध्येय गाठण्यासाठी तू हे भगीरथ प्रयत्न करीत आहेस. पण हे कठीण काम करण्यासाठी कोणा मुनीने तुला बहकावले असावे असे मला वाटते. कारण ते आपल्या तपोबळाच्या साह्याने एकाद्या दुष्टाला ही पुण्यलोकात पोचवू शकतात. पण कधी कधी त्यांचे संकल्प तडीस जात नाहीत. उदाहरणादाखल मी तुला निकुंभिका नावाच्या राक्षसीची गोष्ट सांगतो. लक्षपूर्वक ऐक.'' असं म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

दंडकारण्यात निकुंभिका नावाची एक राक्षसी रहात असे. तिला नरमांस फार आवडत असे. चुकून कोणी वाटसरू त्या

वेताळ कथा

बाजूला आला की ती गुहेतून बाहेर येई नि त्याला मारून खाऊन टाकी.

एक दिवशी लग्नाचे एक वऱ्हाड रस्त्याने जाऊ लागले. माणसांचा वास येताच निकुंभिका ताडकन उठून गुहेबाहेर आली. आणि तावडीत आलेल्यांना खाऊन टाकलं. पोटभर नरमांस खाऊन ती झोपून गेली. ती जागी झाली तेव्हा तिला कडकडून भूक लागली आणि ती जंगलात इकडे-तिकडे भटकू लागली. एका झाडाखाली विनयशील नावाचा एक मुनि तपश्चर्या करीत बसलेला तिला दिसला.

त्याला पाहून निकुंभिका खुश झाली. ती मुनीच्या दिशेने जाऊ लागली. तसे तिला दिसले की अग्निज्वाला त्या मुनीचे संरक्षण करीत आहेत. मुनीने डोळे उघडले नि तो म्हणाला - ''निकुंभिके, तू माणसांना मारून खाऊन टाकतेस ! हे असलं निकृष्ट जीवन सोडून देण्याचा प्रयत्न कर. उद्या शिवरात्रीचा पवित्र दिवस आहे. कुठल्याही माणसाला न मारता परमेश्वराचं नाम-स्मरण कर. एक माणूस येऊन तुला पवित्र गंगाजळ देऊन जाईल. ते प्राशन करून तुझी सर्व पापे धुऊन जातील. ते पीताच तुला या राक्षस जन्मापासून मुक्ति मिळेल.''

मुनीला नमस्कार करून निकुंभिका म्हणाली - ''मुनिवर, आपण सांगितलं तसंच मी करीन.'' आणि ती तेथून निघाली.

शिवरात्रीच्या दिवशी नागभैरव नावाचा एक कुप्रसिद्ध डाकू घोड्यावर स्वार होऊन येत असलेला तिला दिसला. ती भुकेने व्याकुळ झालेली होती. ती आपल्या गुहेतून बाहेर आली आणि नागभैरवला तिने आपल्या मुठीत पकडले.

नागभैरव थर-थर कापत गयावया करीत म्हणाला - ''नको, कृपा करून मला मारू नकोस.'' त्याचं हे बोलणं ऐकून राक्षसीला कालचे मुनीचे बोलणे आठवले. तिने नागभैरवला जमिनीवर ठेवले नि विचारले - ''खरं सांग, तू कोण आहेस?''

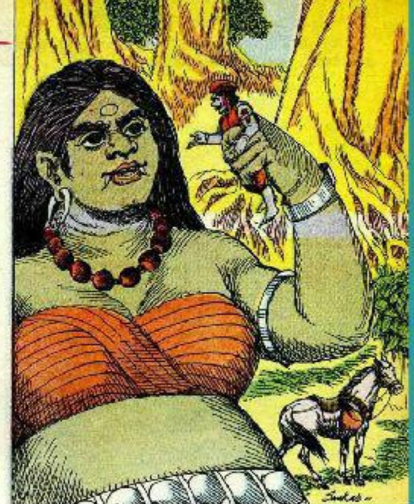
नागभैरव म्हणाला - ''मी एक डाकू आहे. माझं नाव नागभैरव. आताच एका घरात चोरी केली आणि मिळालेले दागिने घेऊन चाललोय. हे दागिने मी तुला देऊन टाकतो, पण मला मारू नकोस.''

चोराचं हे बोलण ऐकून निकुंभिका जोरजोरात हसत म्हणाली - ''अरे दुष्ट माणसा, तुझ्या दागिन्यांशी रे मला काय करायचंय?'' मुनीचा उपदेश ती विसरली नव्हती; पण भुकेने व्याकुळ झालेल्या निकुंभिकेने डाकूला खाऊनच टाकले. इतक्यात काही अंतरावर तिला एक माणूस दिसला. निकुंभिका लगेच एका वडाच्या झाडामागे लपून बसली. तो जवळ येताच तिने दरडावून विचारले - ''कोण रे तू ?''

राक्षसीला पाहताच त्याची घाबरगुंडी उडाली. कापत तो म्हणाला - ''मी वीरदास. मी कलिंग राजाचा स्वयंपाकी. महाराज एकाएकी माझ्यावर रुष्ट झाले. त्यांनी मला नोकरीवरून काढून टाकले. आणि मी इथं जंगलात आलो.''

प्रखर दृष्टीने वीरदासकडे पहात राक्षसीने विचारले - ''काही कारणावाचून तर राजाने तुला नोकरीवरून काढून टाकले नसेल ! तू काही तरी चूक केली असली पाहिजे. खरं सांग काय झाले ते !''

वीरदास चाचरत म्हणाला - ''राक्षसीणबाई, खरंच सांगतो. मला मारू मात्र नकोस. शेजारच्या देशाच्या राजाने मला पुष्कळ धन दिले आणि महाराजांच्या भोजनात मला विष मिसळायला सांगितले.

मी तसे करीत असता पकडला गेलो.''

यावर विकट हास्य करीत निकुंभिका म्हणाली - ''राजाने तुझी हकालपट्टी केली नि तू माझ्या तावडीत सापडलास !'' आणि तिने त्याला आपला घास बनवले !

तरी पण तिची भूक भागली नाही. आपल्या गुहेत बसून ती डुकल्या घेत राहिली. शिवकांत नावाचा एक तरूण तिकडून येताना तिला दिसला. त्याला पाहताच ती उठून उभी राहिली आणि ओरडून म्हणाली - ''हे दुष्ट माणसा, थांब. तुझी यात्रा आता इथेच संपली असं समज.''

निकुंभिकेला पाहून शिवकांत जरा ही घाबरला नाही. धीटपणे तो म्हणाला - ''मला

कशासाठी थांबवते आहेस ग ?"

जोरजोरात हसत राक्षसी म्हणाली - "अरे मूर्खा, मी तुला कशासाठी थांबवते आहे हे तुला समजलं नाही? दोन जणांना तर मी खाल्लंच, तरी पण भूक भागली नाही माझी. नुसती न्याहरी झालीयसं वाटतंय बघ ! खरं भोजन तर अजून व्हायचच आहे. म्हणून शहाण्या, तुला बोलवते आहे."

न घाबरता शिवकांत म्हणाला - "तर मग खाऊन टाक मला नि भागव आपली भूक. जर तुझी भूक भागवू शकलो, तर मला खूप खूप आनंद होईल !"

त्याच्या या बोलण्याचं राक्षसीला मोठं आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली - "म्हणजे तुला मृत्यूचं भय नाही वाटत?"

"भय कशासाठी? प्रत्येक माणसाला एक न एक दिवस मरायचंच आहे ना? कोणी अमरपट्टा घेऊन थोडाच आलाय? एकाद्या रोगाने मरण्यापेक्षा तुझी भूक भागवणं बरं नाही का?" शिवकांतने आपला विचार सांगितला.

हा कोणी सामान्य माणूस दिसत नाही असं निकुंभिकेला वाटलं. तरी पण हा सगळं नाटक तर करीत नाही ना असा तिला संशय आला. गोड गोड बोलून मला फसवण्याचा तर याचा विचार नसावा ना? तिने त्याला उचलून आपल्या डाव्या हातात धरलं. तेव्हा शिवकांत म्हणाला - "थोडी थांब. माझी बायको बरेच दिवस आजारी आहे. काशीला गेलो होतो नि तिच्याच साठी हे गंगाजल आणलंय ! तिला मी गंगाजल देऊ शकणार नाही. व्यर्थ जाण्यापेक्षा तूच हे पिऊन टाक झालं. निदान पुढील जन्म तरी तुला चांगला मिळेल !"

राक्षसीने लगेच शिवकांतला खाली जमिनीवर ठेवले नि म्हणाली - "हे गंगाजल आपल्या बायकोलाच दे." आणि तिने शिवकांतला साष्टांग नमस्कार घातला.

शिवकांतचा पद-स्पर्श होताच निकुंभिकेला कैवल्य प्राप्त झाले.

राजा विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकवून वेताळ म्हणाला - "राजा, शिवरात्रीच्या दिवशी कोणाला ही मारू नये असं मुनि विनयशीलने निकुंभिकेला सांगितलं होतं. शिवरात्रीला दिवसभर परमेश्वराचे नामस्मरण करण्याची सूचना ही मुनीने दिली होती. शिवाय असं ही सांगितलं होतं की एका मानवाकडून तिला गंगाजल मिळेल व ते प्राशन केल्यावर तिला राक्षस जन्मातून मुक्ति मिळेल. तरी पण निकुंभिकेने दोन माणसांना खाऊन टाकलं. शिवकांतला मात्र तिने सोडलं. शिवकांतने देऊ केलेलं गंगाजल तिने स्वीकारले नाही. तरी सुद्धा तिला मोक्ष-प्राप्ति झाली. हे कसं शक्य झालं? गंगाजल प्राशन न करता तिला मोक्ष कसा मिळाला? माहीत असून ही माझ्या या प्रश्नांची उत्तरे न दिलीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील."

राजा विक्रमादित्याने निवेदन केले - "राक्षसी निकुंभिकेने ज्या दोन माणसांना खाऊन टाकलं त्यांच्यापैकी एक डाकू होता, तर दुसऱ्याने आपल्या मालकाशी द्रोह केला होता. ते मानवरूपी राक्षस होते, मानव नव्हते. म्हणून शिवरात्रीच्या दिवशी या दोघांना मारून खाऊन टाकण्यात कोणते ही पाप नाही. शिवकांतने देऊ केलेल्या गंगाजलाला निकुंभिकेने स्पर्श सुद्धा केला नाही, तरी तिला कैवल्य प्राप्त झाले. याचं कारण असं की डोळ्यांसमोर आपला मृत्यु पहात असून ही शिवकांतने राक्षसी बद्दल घृणा प्रकट केली नाही. उलट निदान पुढच्या जन्मी तिला उत्तम जन्म मिळावा अशी आपली इच्छा प्रदर्शित केली. आपल्या बायकोसाठी आणलेले गंगाजल त्याने निकुंभिकेला देऊ केले. अशा त्यागी व देवासारख्या तपस्व्याचा पदस्पर्श गंगाजलाहून ही अधिक प्रभावी व शक्तिशाली असतो. निकुंभिकेला मुनीने दिलेला उपदेश स्मरत होता. तरी सुद्धा त्यागी शिवकांतने दिलेले गंगाजल तिने स्वीकारले नाही. उलट ते त्याने आपल्या बायकोला द्यावे असे तिने सांगितले. म्हणूनच राक्षसी निकुंभिकेला कैवल्य प्राप्त झाले."

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग करण्यात वेताळ यशस्वी झाला. मग तो प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

आधार : तरूण चटर्जी यांची एक कथा

श्रेष्ठ कोण ?

धर्मपुरीचे जमीनदार राजशेखर एक दिवशी आपल्या दिवाणाला म्हणाले - "आपल्या खेड्यात जाऊन कर वसूल करून आणा. हे काम करता करता लोक काय म्हणतात ते ही ऐका, त्यांची सुख-दुःखे जाणून घ्या."

दिवाणाने बरोबर दोन नोकर घेतले आणि आपल्या कामासाठी बाहेर पडला. कर वसूल करीत लोकांचे कष्ट व आवश्यकता यांबाबत बरीच माहिती त्याने मिळवली. तो दूर अंतरावरील मायामयी नावाच्या एका खेड्यात पोचला. या गावात जाण्यासाठी धड रस्ता ही नव्हता. गावातील लोक अगदी भोळे-भाबडे होते. जमीनदाराला कर द्यायचा असतो हे ही त्यांना माहीत नव्हते.

धर्मपुरीला परत आल्यावर दिवाणाने जमीनदाराला कामाचा सर्व अहवाल सादर करून म्हटले - "मालक, आपल्या सर्व खेड्यात अत्यंत मागासलेले खेडे आहे मायामयी. मोठं विचित्र गाव आहे ते. तिथले रहिवासी अगदी भोळे-भाबडे आहेत. असे लोक मी अन्यत्र कोठे ही पाहिले नाहीत." दिवाणाने त्यांच्या भोळेपणाची काही उदाहरणे ही जमीनदारापुढे मांडली.

त्यावेळी तर्कानंदस्वामी तिथे हजर होता. तो तर्क-शास्त्रावर प्रवचने देत देश भर दौरा करीत होता. दिवाणाने सांगितलेल्या गोष्टी ऐकून तो हसत म्हणाला - "या लोकांच्या भोळेपणाचे प्रमुख कारण आहे त्यांच्यातील तर्क-शक्तीचा अभाव ! हा एक प्रकारचा रोग आहे. तार्किक पद्धतीने विचार करण्याची सवय या लोकांना लावली पाहिजे."

शंका प्रकट करीत जमीनदाराने विचारले - "ते कसे बरे शक्य होईल?"

तर्कानंदाने दावा केला - "का नाही? सर्व विश्व तर्काधिष्ठित आहे. सूर्य, चंद्र नि सर्व नक्षत्रे तर्क-शास्त्रानुसार भ्रमण करीत आहेत. मी आपल्या दोन शिष्यांना घेऊन त्या गावी जातो. तो गाव दाखवणारा कोणी माणूस माझ्याबरोबर द्या. थोड्याच दिवसात त्या गावातील लोकांना मी बुद्धिमान आणि विवेकसंपन्न करून सोडीन. सर्व जण शुक्राचार्य आणि बृहस्पति सारखे बनतील."

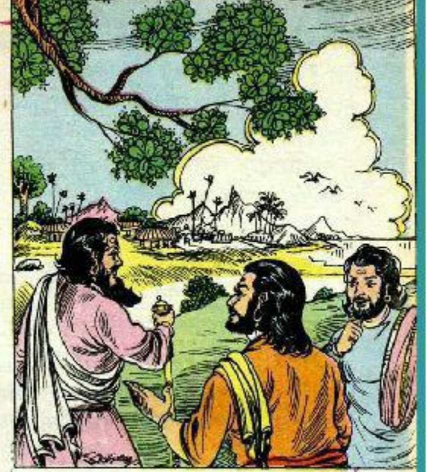
जमीनदाराने आनंदाने त्याचा हा प्रस्ताव स्वीकृत केला. तर्कानंदस्वामीने जमीनदाराचा निरोप घेतला आणि आपल्या शिष्यांसह तो मायामयी गावात पोचला.

गाव तसं दिसायला सुंदर होतं. दुरून समुद्राच्या लाटांचा ध्वनि येत होता. चारी बाजूंना हिरवीगार शेते लवलवत होती. गावातील झाडांवर फळे लटकत होती. काही अंतरावर एक छोटं जंगल होतं. गाव डोंगरात दडलेलं होतं.

तेथील सुंदर दृश्ये पाहून तर्कानंदस्वामीचे शिष्य म्हणाले - "गुरुजी, येथील लोक भोळे-भाबडे असतील यावर विश्वासच बसत नाही."

त्यांच्यावर चिडून तर्कानंदस्वामी म्हणाला - "दिवाणाने खोटं सांगितलं असावं असं का तुम्हाला वाटतं? तुम्ही जा आणि गावातल्या सर्व लोकांना या वडाच्या झाडाखाली माझं प्रवचन ऐकण्यासाठी पाचारण करा."

शिष्य गावातील घरोघरी गेले. त्यांनी प्रत्येकाला सांगितलं - "तर्कानंदस्वामी वीस वर्षे हिमालयात राहून आलेले आहेत. त्यांनी

विंध्य पर्वतावर दहा वर्षे तपश्चर्या केली. तर्कर्षि नावाच्या महान् ऋषीजवळ राहून ते तर्कशास्त्र-पारंगत झालेले आहेत. ते आज संध्याकाळी तर्कशास्त्रावर प्रवचन देणार आहेत. तुम्ही सर्व जण ते ऐकायला वडाच्या झाडाखाली या."

तर्कशास्त्र ही काय चीज आहे हे कुणाला ही माहीत नव्हतं. जिज्ञासेने सर्व ग्रामवासी प्रवचन ऐकण्यासाठी वट-वृक्षाखाली जमा झाले.

लोकांची एवढी गर्दी पाहून तर्कानंद प्रसन्न झाला. वट-वृक्षाच्या चबुतऱ्यावर तो ठाण मांडून बसला. तो प्रवचन सुरु करणार इतक्यात एका शिष्याने गुरूच्या कानात सांगितले - "या

जनार्दन चिंचाळकर

लोकांच्याकडे पाहून असं वाटतंय की यांच्यापैकी काही मोठे दुष्ट व घमेंडखोर असावेत. आपण सांगितलेल्या गोष्टी यांना पटल्या नाहीत तर ते आपला पाठलाग करून आपल्याला मारतील सुद्धा. म्हणून आपण यांच्यापुढे क्षमा-गुणावर प्रवचन देणे इष्ट होईल !''

शिष्याची प्रशंसा करीत तर्कानंद स्वामी म्हणाला - ''पुत्र, तुझा सल्ला योग्य आहे. एक दिवशी तूच माझा प्रमुख शिष्य बनशील.'' नंतर जमलेल्या श्रोत्यांना उद्देशून तर्कानंद म्हणाला - ''सर्व जन्मात उत्तम जन्म म्हणजे मनुष्य-जन्म. सर्व गुणात उत्तम गुण म्हणजे क्षमा-गुण. यालाच क्षमा-भिक्षा असं ही म्हणतात. याहून उत्तम असा दुसरा कोणता ही धर्म नाही.''

इतक्यात जमावातील एक माणूस उठला नि त्याने प्रश्न केला - ''स्वामीजी, घरात चोरी करणाऱ्या एका माणसाला मी पकडले. पण मी त्याला माफ केलं आणि सोडून दिलं ! हा माझा क्षमा-गुण उत्तमच नाही का?''

आणखी एक माणूस उठून उभा राहिला आणि म्हणाला - ''माझ्या घरात चोरी करीत असलेल्या एका माणसाला मी पकडले. मी त्याला शिव्या दिल्या नाहीत, की मारलं नाही. मी त्याला म्हटलं - आता पर्यंत जेवढ्या वस्तु चोरल्यास त्या घेऊन जा. स्वामीजी, माझा हा क्षमा-गुण उत्तम आहे की नाही?''

त्याचा प्रश्न संपताच तिसरा माणूस उभा राहून विचारू लागला - ''अशाच परिस्थितीत सापडलेल्या एका चोराचा मी प्रेमाने आदर-सत्कार केला. त्याला सांगितलं - तुला जे पाहिजे जे संकोच न करता घेऊन जा. स्वामीजी, हा माझा क्षमा-गुण त्या दोघांच्या पेक्षा उत्तम नाही का?''

यावर तर्कानंद स्वामी म्हणाला - ''तुम्हा सर्वांच्या क्षमा-गुणापेक्षा त्या चोरांचा क्षमा-गुण अधिक प्रशंसनीय आहे. तुम्ही सर्व जण भोळे आहात. तुम्हाला कोणाला इजा न पोचवता चोर निघून गेले, तुम्ही थोडक्यात बाचलात !''

आणि तर्कानंद स्वामी एक क्षणाचा ही विलंब न करता ते गाव सोडून निघाला!

दीव (अंग्रजी उच्चार 'द्यु') हे खंबाटच्या खाडीच्या मुखावरील एक छोटेसे बेट आहे. याचे नाव संस्कृत 'द्वीप' या शब्दावरून पडले आहे. केवळ ४० वर्ग कि.मी. क्षेत्रफळ असलेले दीव हे एके काळी फार महत्त्वाचे नगर होते. १५८३ मधे ते पोर्तुगीजांनी आपल्या ताब्यात घेतले. १९६१ पर्यन्त ते त्यांच्याच हाती होते. यानन्तर गोवा व दमण यांसह दीवही भारतात सामिल करण्यात आले. आता दीव-दमण हे एक संयुक्त संघीय क्षेत्र आहे.

दीवचा किल्ला पोर्तुगीजांनी बनवला होता. त्याच्या तीन बाजूंना समुद्र व चौथ्या

सागर किनाऱ्यावर सहल - २

खंबाटची खाडी

आलेख - मीरा नायर ❖ चित्रकार - गोपकुमार

बाजूला खोल खंदक आहे. किल्ल्यात एक उंचसा दीपस्तंभही आहे. याच्या गॅसचा प्रकाश खूप दूरपर्यंत दिसतो.

खंबाट खाडीच्या वायव्य तटावर भावनगर आहे. येथून ४० कि.मी. अंतरावर अलंग येथे जहाजे तोडण्याचा कारखाना आहे. कामातून गेलेली जहाजे तोडणे हे एक तांत्रिक काम असते. समुद्राच्या खाऱ्या पाण्यात वर्षानुवर्षे तरंगत

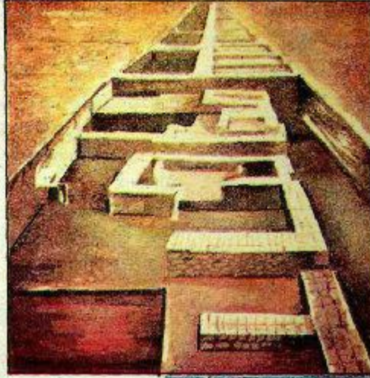
राहून जहाजे 'म्हातारी' होतात. अलंगचा हा कारखाना १९८३ मधे सुरू करण्यात आला व आज तो या प्रकारचा जगातला सर्वात मोठा कारखाना आहे. नाना देशातील जहाजे येथे तोडण्यासाठी आणली जातात. जहाजे बनवण्याचे कारखाने समुद्रकिनाऱ्यापासून सुमारे १,००० मीटर अंतरावर असतात. पण अलंगचा कारखाना अशा ठिकाणी बांधला आहे, की जेथे भरतीच्या वेळी जहाज थेट किनाऱ्यावरच आणून उभे करता येते.

अलंगच्या ईशान्येला एक लहानसे पीरम नावाचे बेट आहे. त्याच्या आग्नेय कोपऱ्यावर उभ्या असलेल्या काही खडकांमधे प्राचीन जीवाश्म

(फॉसिल्स) मोठ्या प्रमाणावर सापडतात. हत्ती, घोडे, गेंडे, पाणघोडे, बैल, मगरी-सुसरी, कासवे आणि मोठमोठ्या माशांचेही जीवाश्म या खडकांतून आढळतात.

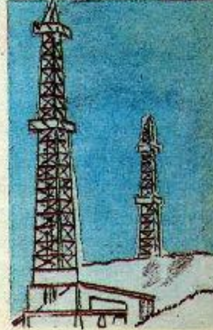
प्राचीन नगर लोथल हेही खंबाट खाडीच्या क्षेत्रातच येते. येथे खोदाई काम केले असता ई.स.पू. ४,००० ते ३,००० च्या काळातील सिंधु नदी खोऱ्यातील संस्कृतीच्या एका मोठ्या शहराचे अवशेष सापडले आहेत. लोथल बंदरातून मेसापोटेमियाशी समुद्रातून व्यापार चालत असे. ओहोटीच्या वेळी कमी पाण्यातूनही जहाजे किनाऱ्यावर आणता यावीत, यासाठी लोथलच्या गोदीत पाण्याचे नियंत्रणही केले जात असे. यानंतर मोठमोठ्या वादळांमुळे, पुरांमुळे भूस्खलन होऊन बन्दरात माती भरून गेली. आजचे लोथल शहर समुद्रकिनाऱ्यापासून काही कि.मी. अंतरावर आहे.

लोथलच्या ईशान्येला आणखीही एक शहर होते. त्याचे नाव खंबाट. इंग्रज लोक याला 'कैंबे' असे म्हणत. खाडीचे नाव या शहरावरूनच पडले आहे. अलिकडे येथे खनिज तेलाचे स्रोत सापडले आहेत. त्यामुळे आता पुन्हा शहराचे नाव ऐकू येऊ लागले आहे. खंबाटच्या साड्याही प्रसिद्ध आहेत. कमी मूल्याची रत्ने अकीक यांचा लघुउद्योगही येथे आहे. हे रत्न अरब, अन्य खाडी-प्रदेश व आग्नेय आशियातील देशांत खूप लोकप्रिय आहे.

खरे म्हणजे गुजराथच्या समुद्राच्या चांगल्या मोठ्या क्षेत्रात खनिज तेल मिळते. खंबाटशिवाय दुसरे मोठे तेल क्षेत्र भडोच जवळ अंकलेश्वरमध्ये आहे.

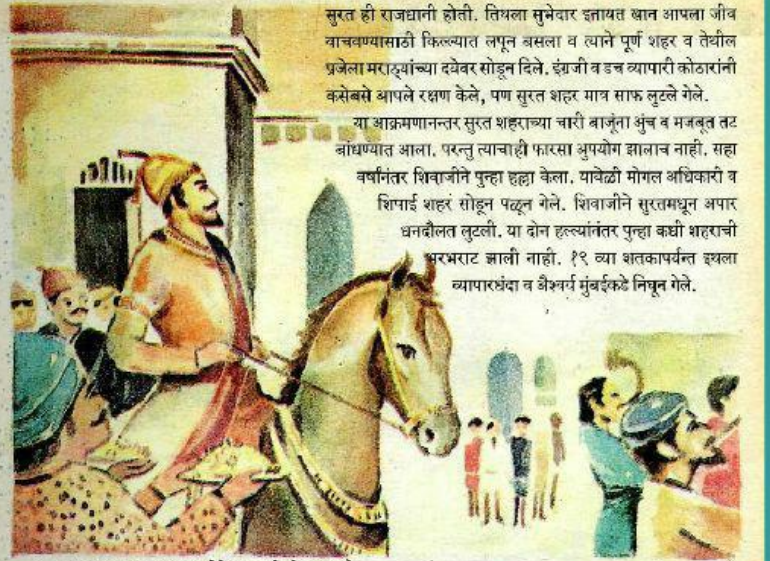
गुजराथमधील फारच थोडी प्राचीन शहरे अजून त्याच स्थितीत आहेत. नर्मदेच्या मुखावर असलेल्या भडोच शहराला पूर्वी भरुकच्छ म्हणत असत. प्राचीन काळी हे पश्चिम भारताचे फार मोठे बंदर व व्यापारी केन्द्र होते. दक्षिण भारत व परदेशातूनही तेथे जहाजे येत असत, आणि त्यांचा माल इतरत्र पाठवण्यासाठी तेथील गोदामात ठेवला जात असे. तापी नदीच्या किनाऱ्यावर वसलेले सुरत हे शहर व्यापार व धर्म या दोन्ही दृष्टींनी महत्त्वाचे होते. सोळाव्या शतकात मोगल राज्यकाळात याला 'मक्केचे द्वार' म्हटले जाई.

सत्राव्या शतकात डच, फ्रेंच व इंग्रजांनी सुरतेत आपले कारखाने म्हणजे व्यापारी कोठारे बनवली होती.

दक्षिणेतील मोगलांचे आक्रमण रोखण्यासाठी शिवाजीच्या सैन्याने १६६४ मधे सुरतेवर हल्ला केला होता. त्या काळात मोगलांच्या गुजराथ सुभ्याची सुरत ही राजधानी होती. तिथला सुभेदार इनायत खान आपला जीव वाचवण्यासाठी किल्ल्यात लपून बसला व त्याने पूर्ण शहर व तेथील प्रजेला मराठ्यांच्या दयेवर सोडून दिले. इंग्रजी व डच व्यापारी कोठारांनी कसेबसे आपले रक्षण केले, पण सुरत शहर मात्र साफ लुटले गेले.

या आक्रमणानन्तर सुरत शहराच्या चारी बाजूंना उंच व मजबूत तट बांधण्यात आला. परन्तु त्याचाही फारसा उपयोग झालाच नाही. सहा वर्षांनंतर शिवाजीने पुन्हा हल्ला केला. यावेळी मोगल अधिकारी व शिपाई शहर सोडून पळून गेले. शिवाजीने सुरतमधून अपार धनदौलत लुटली. या दोन हल्ल्यांनंतर पुन्हा कधी शहराची भरभराट झाली नाही. १९ व्या शतकापर्यन्त इथला व्यापारधंदा व ऐश्वर्य मुंबईकडे निघून गेले.

परन्तु आज सुरत पुन्हा मोठे व्यापारी-केन्द्र बनले आहे. तेथील जरीकाम, रेशमी साड्या व रेयॉन कापड फार प्रसिद्ध आहे. आपल्या देशातील हिऱ्यांना पैलू पाडण्याचे सर्वात मोठे केन्द्रही हेच आहे.

खंबाट खाडीच्या पूर्व तटावर गुजराथच्या तटरेषेच्या शेवटच्या टोकावर संजान शहर आहे. आठव्या शतकात इराणमधील पार्शी धर्माचे लोक भारतात प्रथम संजान

बंदरातच अुतरले. तेथे दगडाचा एक स्तंभ बनवण्यात आला आहे.

त्या काळात जाडी राणा हा संजानचा राजा होता. इराणमधून आलेल्या या लोकांना आपल्या राज्यात आश्रय द्यायला तो कां कूं करत होता. राणाच्या आज्ञेने पारशांचा प्रमुख मेहरजी याच्यापुढे दुधाने काठोकाठ भरलेला वाडगा ठेवण्यात आला. "माझं राज्य या वाडग्याप्रमाणेच तुडुंब भरलेलं आहे. तुम्हा लोकांसाठी यात थोडी सुद्धा जागा नाही." असा या कृतीचा आशय होता. पण मेहरजीने हळूच थोडीसी साखर त्या दुधावर भुरभुरली आणि वाडगा परत केला. त्याचा अर्थ होता - "माझी माणसं आपल्या प्रजेत या साखरेप्रमाणेच मिसळून जातील व आपल्या राज्याच्या अुन्नतीला पोषक बनून रहातील."

मेहरजीच्या या अुत्तराने राणा खूष झाला व त्याने त्यांना आपल्या राज्यात रहायला परवानगी दिली. पार्शी समुदाय दिल्या वचनाप्रमाणे गुजराथेतल्या जनजीवनात मिसळून गेला. आपल्या नव्या देशाच्या प्रगतीत त्यांनी खूप हातभार लावला आहे.

संजानच्या अुत्तरेला अुदवाडा येथे पारशांची इराणशहा आतिश बेहराम ही सर्वात प्रसिद्ध अग्यारी (अग्निमंदिर) आहे. आपल्याबरोबर पारशांनी इराणमधून आणलेला पवित्र अग्नि तेथे आजही प्रज्वलित ठेवलेला आहे. या अग्यारीचा 'बडा दस्तूर' (पुजारी) बनवले जाणे ही मोठी मानाची गोष्ट मानली जाते.

खंबाट खाडीच्या आरपार एक धरण बनवायच्या योजनेवर विचार चालू आहे. 'खाडीच्या अुत्तरभागातील पाण्याचे गोड्या पाण्याच्या सरोवरात रूपान्तर करणे' हा या योजनेचा अुद्देश आहे. साबरमती, मही इत्यादि नद्यांचे गोडे पाणी या खाडीत येअून पडते.

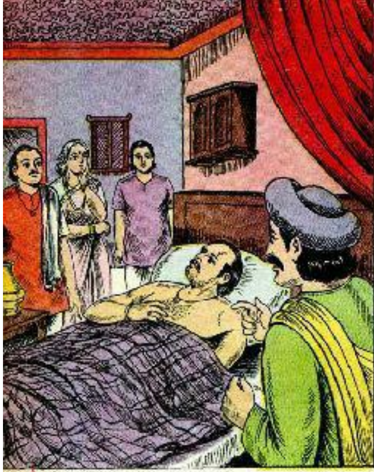
घृत-दान

कालीघाट मध्ये माधव तुपाचा व्यापार करीत असे. तो फार सावधगिरीने व्यापार करी. त्यामुळे त्याचे तूप टिकाऊ असे. तुपाला कधी ही वास येत नसे. लोकांचा माधव वर फार विश्वास होता. दूर-दूरचे लोक औषधासाठी शुद्ध तूप पाहिजे असेल तर माधवकडेच येत. त्यामुळे माधवचा धंदा उत्तम चालू होता. त्याला व्यापारात खूप फायदा मिळे.

तेथील जमीनदार आपले वारस व भाऊबंदकीच्या संकटात सापडला. त्याचे मन फार अस्वस्थ झाले. त्याला रात्रभर झोप येईनाशी झाली. कालीघाटच्या एका नामांकित ज्योतिषाने जमीनदाराला सल्ला दिला की जर नवग्रह-शांति-होम केला तर सर्व अडचणी निश्चित दूर होतील. ज्योतिषाने सल्ला तर दिला, पण जबाबदारी आली सगळी गावच्या पुरोहितावर ! त्यालाच हा होम यथासांग पार पाडायचा होता. होमासाठी अत्यंत आवश्यक तुपासंबंधी त्याने प्रथम विचार केला. सगळं तूप गायीचं असलं पाहिजे. त्यात जरा सुद्धा भेसळ असता कामा नये.

पुरोहिताने माधव बद्दल खूप ऐकलं होतं. त्याने त्याला बोलवलं आणि सगळी माहिती देऊन म्हणाला - "बघ बरं, वेळ फार थोडा राहिला आहे. या होमासाठी तुला दहा घागरी तूप पुरवावं लागेल. किंमतीबाबत तुला जमीनदाराशी वाटाघाटी करायला नकोत. तू जी किंमत मागशील ती ते देतील. पण तूप अगदी शुद्ध आणि गायीचंच असलं पाहिजे. त्यात कसलीही भेसळ चालणार नाही. तुझा प्रामाणिकपणा मला माहीत आहे. तरी पण पुरोहित या नात्याने तुला सावध करणं हे माझं कर्तव्य आहे असं मी समजतो. तुला शक्य असलं

ज्योति यादव

तरच 'हो' म्हण अन्यथा मी दुसऱ्या एकाद्या व्यापाऱ्याकडे जाऊन चौकशी करीन."

पुरोहिताने सांगितल्याप्रमाणे दहा घागरी तूप पुरविण्याचा वायदा माधवने केला. एक तर हे जमीनदाराचे काम होते आणि शिवाय हे देव-कार्य पण होते ! इतक्या मोठ्या प्रमाणावर तूप जमविण्यासाठी माधवला खूपच प्रयत्न करावा लागला, अनेकांची मनधरणी करावी लागली. रात्रंदिवस त्याला परिश्रम करावे लागले.

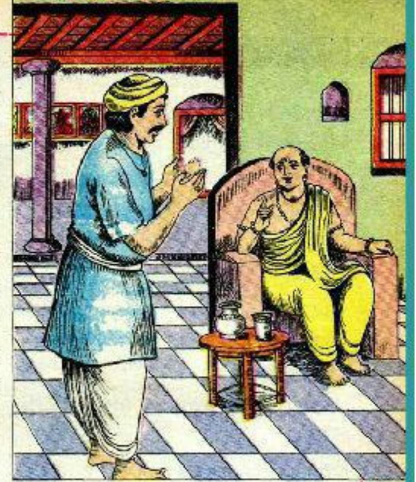
वद्यात जमीनदाराच्या एका नातेवाइकाला विषारी जखम झाली. त्याला मधुमेह झालेला होता आणि तो फार कुपथ्य करी. नुकत्याच व्यायलेल्या गायीचा चीक त्याने घेतला. त्यामुळे त्याला विष-बाधा झाली. जखमेवर मीठ चोळावे त्याप्रमाणे या विषारी जखमे बरोबर त्याला काविळीने ग्रासले. रोग्याची परीक्षा करून वैद्य नातेवाईकांना म्हणाला - "जमालगोट्याची पाने गायीच्या दुधात भिजवून गरम करा आणि ती जखमेवर बांधून टाका. नंतर मी जे औषध देईन ते तुपातून दिवसाकाठी तीन वेळा रोग्याला द्या. गायीचं शुद्ध तूप असावं, कशाची भेसळ नसावी. तूप शुद्ध नसेल तर या औषधाचा उपयोग होणार नाही."

जमीनदाराचा एक जवळचा नातेवाईक गायीच्या तुपासाठी धावत-पळत माधवकडे आला.

नवग्रह शांति होमासाठी आता दहा दिवस राहिलेले होते. माधवने दहा घागरी तूप जमवले होते. आता जमीनदाराच्या एका नातेवाइकाला गायीचे तूप पाहिजे होते. हा जमीनदाराचा जवळचा नातेवाईक होता. जर नाही म्हटलं तर जमीनदाराकडून दबाव येण्याची शक्यता होती. आपल्या जवळील दहा घागरी तुपातून थोडं काढून देणं ही त्याला प्रशस्त वाटेना.

माधवने बराच विचार केला आणि शेवटी तुपाची एक घागर जमीनदाराच्या नातेवाइकाला दिली. नंतर आणखी एक घागर तूप जमविण्याचा तो प्रयत्न करू लागला. माधवचं दुर्भाग्य म्हणा अथवा परमेश्वर त्याची परीक्षा पहात होता म्हणा, आणखी एक घागर तूप त्याला कोठे ही मिळेना. अन्य काही उपाय न सुचल्यामुळे शेवटी तो पुरोहिताकडे गेला, आणि जे घडलं ते सगळं त्याला सांगितलं.

पुरोहिताने सगळं शांतपणे ऐकून घेतलं नि हसून म्हणाला - "माधव, तुझा प्रामाणिकपणा प्रशंसनीय आहे. तुझ्या जागी दुसरा कोणी असता, तर त्याने थोडं म्हशीचं तूप मिसळून टाकलं असतं. नऊ गोष्टी दानात दिल्या जातात - जमीन, सोनं, तीळ, धान्य, मीठ, गूळ, वस्त्र, चांदीचे रुपये आणि गायी ! असं म्हणतात की गाईचं तूप धरलं तर दानाच्या दहा गोष्टी होतात. तू तर व्यापार करीत आहेस. तरी पण देव-कार्यासाठी शुद्ध तूप देऊन तू मोठं पुण्य मिळवलं आहेस. या होमाविषयी थोडं मी तुला सांगतो. खरं म्हणजे होमासाठी नऊ घागरी तूप पुरेसं आहे. मला वाटलं नवग्रह शांति होम करताना आयत्या वेळी थोडं तूप कमी पडू नये. म्हणून मी दहा घागरी तुपाची मागणी केली होती. ही गोष्ट दुसऱ्या कोणाला सांगू नकोस. तुझ्याजवळ आज पुरेसं तूप आहे. दहाव्या घागरीतील तूप जमीनदाराच्या नातेवाइकाच्या रोग-निवारणार्थ कामी यावं अशी भगवंताची

इच्छा दिसतेय."

माधवने पुरोहिताला नमस्कार केला आणि प्रसन्न अंतःकरणाने घरी आला. नवग्रह शांति होम पूर्ण झाला. होमाच्या महिम्याने अथवा जमीनदाराच्या हुशारीने जमीनदार सर्व संकटातून मुक्त झाला. त्याचा नातेवाईक ही संपूर्ण रोगमुक्त झाला. त्याची तब्येत ठणठणीत झाली !

होमाची सांगता झाल्यावर दोन दिवसांनी दुसऱ्या गावचा एक माणूस घागरभर तूप घेऊन आला. माधवने ते खरेदी केले. माधव आता विचार करू लागला की या तुपाचा सदुपयोग कसा करावा. शेवटी तो पुरोहिताकडे येऊन त्याला म्हणाला -

"पंडितजी, अशी संधि पुन्हा कधी मिळेल? आपणच हे घृत-दान आज माझ्याकडून स्वीकारावे !"

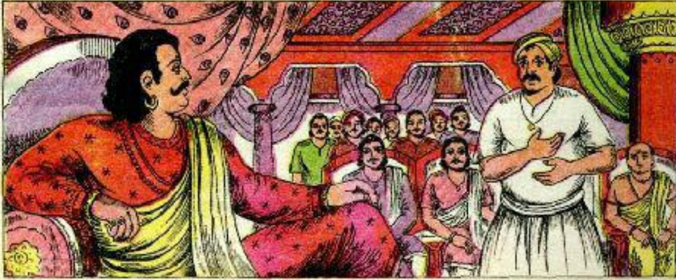
श्रद्धा व भक्तिपूर्वक माधवने दिलेले दान पुरोहित नाकारू शकला नाही. त्याने ते दान स्वीकारले.

माधवने दिलेल्या या दानाची वार्ता सर्वत्र पसरली. जमीनदाराच्या कानावरही ही बातमी गेली. कुतूहलपूर्वक त्याने एक बैठक बोलवली. या बैठकीत पुरोहित व माधव ही उपस्थित होते.

जमीनदार आपल्या नातेवाइकाला उद्देशून म्हणाला - "नवग्रह शांति होमासाठी पुरोहिताने दहा घागरी तुपाची मागणी केली होती. परंतु माधवने नऊ घागरीच तूप दिलं. अर्थात् माझी काही तक्रार नाही. पण मला एक संशय येतोय ! पुरोहित आणि माधव यांनी संगतमन करून काही तरी केलं असावं असं मला वाटतंय. मला वाटतं या दोषामुळेच होमाचा कार्यक्रम म्हणावा तसा विधिवत् झाला नाही. माधव, तुझं काय म्हणणं आहे, ते मला ऐकू दे. मग मी काय निर्णय घ्यायचा तो घेईन."

माधव हात जोडून जमीनदाराला म्हणाला - "संकट-काळी परमेश्वरच आपला उद्धार करतो असा माझा विश्वास आहे. पुरोहिताने मान्य केल्यावरच मी दहावी घागर आपल्या नातेवाइकाला दिली. होमाची सांगता झाल्यावर एका गावकऱ्याने मला जी एक तुपाची घागर दिली ती मी पुरोहिताला दान म्हणून दिली. या घागरीतील तूप असेच येणारा-जाणारांना विकण्याची माझी इच्छा नव्हती. हे दान द्यायला पुरोहित मला सर्वात योग्य वाटले. यात माझी काही चूक ही असू शकेल. पण आपला अपमान करण्याचा माझा मुळिच उद्देश नव्हता."

हे निवेदन ऐकून बैठकीत उपस्थित असलेले सर्व लोक हंसू लागले. जमीनदाराने माधवची तोंड भरून प्रशंसा केली. आणि त्याला एक चांगला पुरस्कार दिला.

योग्य जोडी

रघुवीर नावाचा एक माणूस विवाह जुळवून देण्याचा व्यवसाय करीत असे. तो मोठा गप्पिष्ट होता. खोट्याला खरं सिद्ध करण्याचे सामर्थ्य त्याच्या वाणीत होते. आपल्या बोलण्याने तो सर्वांना प्रभावित करी.

कमल पांडे त्याच गावात रहात असे. आपली मुलगी नीलांबरी हिचे शक्य तितक्या लवकर लग्न करून टाकण्याची त्याची इच्छा होती. शास्त्रे व पुराणे यात तो पारंगत होता. परंतु त्याची मुलगी नीलांबरी मात्र अशिक्षित राहिली, कारण तिला शिक्षणाची आवड नव्हती. शिवाय ती तिरळी होती. तरी पण आपल्या मुलीला सुंदर व सुशिक्षित वर मिळावा अशी कमल पांडेची इच्छा होती. ही जबाबदारी त्याने रघुवीरवर सोपवली.

गावात कमल पांडेचे बरेच नातेवाईक होते. त्यांच्यापैकी काहींनी आपल्या मुलाचे लग्न नीलांबरीशी व्हावे अशी इच्छा प्रदर्शित केली. पण कमल पांडे प्रत्येक मुलात काही ना काही दोष दाखवी.

एक दिवशी कमल पांडेची बायको लक्ष्मी त्याला म्हणाली - "मी जे म्हणते ते तुम्हाला आवडणार नाही. पण बोलल्याशिवाय मला रहावत ही नाही. आपल्या मुलीशी लग्न करायला कोण चांगला मुलगा तयार होईल? माझ्या वडिलांच्या मित्राचा मुलगा राघव आपल्या मुलीशी लग्न करायला तयार आहे. आपण हे स्थळ पसंत केलं तर आपण आपल्या जबाबदारीतून मुक्त होऊन जाऊ."

बायकोचं बोलणं कमल पांडेला रुचलं नाही. नाराज होऊन तो म्हणाला - "या राघव मध्ये अशी काय विशेष गोष्ट आहे की आपण आपली मुलगी त्याला द्यावी ? मुन्सफाच्या दोन एकर जमिनीत शेती करून तो कसा-बसा आपला उदर-निर्वाह करतो आहे. आपली जन्मकुंडली सुद्धा त्याला

आकाश बारटक्के

वाचता येत नाही. नुसता ताडासारखा उंच वाढलाय ! आपल्याला हे स्थळ मुळिच पसंत नाही.''

बिचारी लक्ष्मी नवऱ्याला विरोध करू शकली नाही. ती मुकाट्याने घरामागील परसात निघून गेली. दारामागून आई-वडिलांचे बोलणे नीलांबरी ऐकत होती. ती ही आईच्या मागोमाग गेली.

काही दिवसांनंतरची गोष्ट. सुप्रभाती रघुवीर कमल पांडेच्या घरी आला. स्वारी खुशीत होती. एकादं छान स्थळ सुचवायला आला आहे असं वाटलं. कमलने रघुवीरचे मोठ्या प्रेमाने स्वागत केले. रघुवीर ठाण मांडून बसला नि सांगू लागला - ''पांडेजी, नीलांबरीसाठी शिवपुरीत एक उत्तम स्थळ आहे. एकुलता एक मुलगा आहे. त्याचं नाव आहे शुक्र ! मोठं सार्थक नाव आहे पहा !''

''काय म्हणालात? नाव सार्थक आहे? पण हे तर सांगा की एकच का दोन्हीं?'' कमल पांडेने विचारले.

रघुवीरने सांगितले - ''एकच का? दोन्ही ! दिवसा शुक्र तर रात्री तो कुरूनाथ असतो !''

''मुलाचे शिक्षण नि संगीत-ज्ञानाबद्दल आपण काही सांगितलं नाही?'' पंडिजींनी प्रश्न केला.

रघुवीरने माहिती दिली - ''सांगतो ना. रामायण, महाभारताची पानं खूप उलटतो तो. तो कालिदास नि वाल्मीकीच्या वंशातला आहे. अन् मुलाचं संगीत-ज्ञान? त्याचं वर्णन निदान मला तरी करता येणार नाही. तो वीणा बासरी सारखी वाजवतो. बासरी वाजवायला लागला की मृदंगाचा आवाज निघतो.''

हंसत कमल पांडेने पुढील प्रश्न विचारला - ''मुलाची शरीर-यष्टि कशी आहे ? उंची, चाल-चलन, चपळता यांबाबत काही सांगा बरं !''

''काय सांगू? एक उदाहरण देऊन सांगतो. ऐका. या उदाहरणातून तुम्हाला सगळं काही समजेल. मुलाच्या घरी परसात एक शेवग्याचे झाड आहे. झाडाला शेंगा लगडल्या आहेत. या झाडावर तो सहज चढून जातो आणि माकडासारखा फांदीच्या टोकावर पोचून सगळ्या शेंगा तोडून आणतो.'' रघुवीरने विचित्र वर्णन करीत सांगितले.

''बरं, त्याचं घर कसं काय आहे? जमीन-जुमला?'' पुढचा प्रश्न.

रघुवीर म्हणाला - ''घराबाबत विचारता ? दिवसा घरात बसून सूर्य दिसतो, तर रात्री चन्द्र आणि नक्षत्रे ! त्याच्या घरच्या स्थितीबाबत मी काय सांगू ? असा सुरेख तरूण आपल्याला जावई म्हणून मिळणार हे आपलं भाग्यच समजा.''

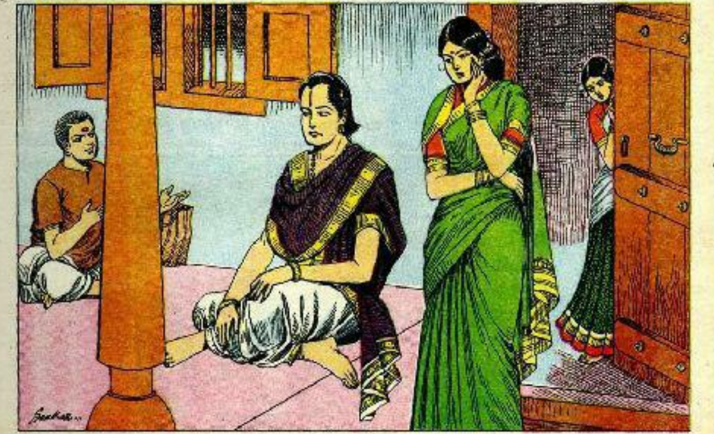
हे सगळं ऐकून कमल पांडे काही वेळ काही बोललाच नाही. मग रघुवीरनेच विचारले - ''दोन-तीन दिवसात आपली बैठक ठरवू या? तुम्हीच सगळं पाहून घ्या एकदा !''

नाराज होत कमल पांडे म्हणाला - ''नको, काही जरूर नाही. मी आताच ठरवलंय की नीलांबरीचं लग्न राघवशी करायचं !''

'बरं आहे.' म्हणून रघुवीर निघून गेला.

लक्ष्मी मुकाट्याने नवऱ्याकडे पहात राहिली. त्याच्या निर्णयाबाबत ती जरी खुश झाली, तरी शुक्रला न पाहताच हे स्थळ त्याने का नाकारले हे काही तिच्या लक्षात येईना.

बायकोच्या मनातील शंका जाणून कमलने समजावून सांगितले - ''हे बघ लक्ष्मी, रघुवीर मोठा वाचाळ माणूस आहे.

आपल्या वाक्-चातुर्याने मला भुलवण्याचा त्याने प्रयत्न केला, पण तो फसला ! तो काय म्हणाला हे तुला नीट समजलं का?

वराचं नाव आहे शुक्र आणि ते मोठं सार्थक आहे ! याचा अर्थ असा की राक्षसांचा गुरू शुक्राचार्य यांच्याप्रमाणे मुलाला एकाच डोळ्याने दिसते. शुक्राचार्यांचा दुसरा दोष म्हणजे त्यांचे मद्यपान ! रघुवीर म्हणाला मुलगा दारू पितो. तो म्हणाला - मुलगा दिवसा शुक्र आणि रात्री कुरुनाथ आहे. याचा अर्थ असा की रात्री मुलगा घराबाहेरच पडत नाही.

शुक्राच्या शिक्षणाबाबत रघुवीर म्हणाला - तो रामायण व महाभारताची पाने उलटतो. ज्याला अक्षर-ज्ञान नाही तो पुस्तकाची पाने उलटण्याशिवाय काय करणार? रघुवीरने वाल्मीकी व कालिदास यांचा उल्लेख केला. हे दोघे प्रथम अशिक्षितच होते.

संगीत-ज्ञानाची गोष्ट निघाली तेव्हा रघुवीर म्हणाला की तो बासरीप्रमाणे वीणा वाजवतो आणि बासरीतून मृदुंगाचा आवाज काढतो. एका वाद्यातून दुसऱ्या वाद्याचा आवाज कसा काढता येईल? रघुवीरचा आशय असा की शुक्राला संगीताचे ज्ञान मुळिच नाही.

नंतर तो म्हणाला की घरात बसलं की दिवसा सूर्य आणि रात्री चंद्र व नक्षत्रे दिसतात. याचा अर्थ असा की घरावर छप्परच नाही. म्हणजे ती एकादी झोंपडी असावी नि वरचं गवत वा पानं सडून गेलेली असावीत."

कमल पांडेने रघुवीरच्या बोलण्याचा आशय बायकोला सांगून मग तो तिला म्हणाला - "लक्ष्मी, शिवपुरीचा मुलगा नकोच आपल्याला. दुरून डोंगर साजरे ! आपल्या नीलांबरीला राघवच बरा. शिवाय तू म्हणतच होतीस की दोघांनी एकमेकांना पसंत केलय ! माझी या विवाहाला आता मान्यता आहे."

दरवाजामागे उभी असलेली नीलांबरी खुश झाली नि घरात निघून गेली.

महाभारत

द्वारकेतले सर्व लोक महोत्सव पहाण्यासाठी अंतर्द्वीपात गेले. यामुळे अर्जुन व सुभद्रेचा विवाह निष्कंटकपणे साजरा झाला.

त्याच्या सेवेत मग्न असलेल्या सुभद्रेला अर्जुन म्हणाला, "ज्या विवाहात पिता किंवा भाऊ अग्निसाक्ष कन्यादान करतो, तोच खरा विवाह. परन्तु असा विवाह आपल्या नशिबी नाही. प्रियकर-प्रेयसी या नात्याने आपण रात्री गांधर्व-विवाह करू शकू. हा विवाह क्षत्रीय धर्मात योग्य ठरतो. अशा गांधर्व विवाहाला तुझी तर काही हरकत नाही ना?" सुभद्रा या प्रश्नाचे काहीच अुत्तर देअू शकली नाही. ती मनातल्या मनात आपला बन्धु श्रीकृष्ण याचे स्मरण करत राहिली. तिचे डोळे भरून आले होते.

आपली इच्छा पूर्ण होणार नाही, असे वाटून अर्जुनाने इन्द्राचे स्मरण केले. फलस्वरूप स्वतः इन्द्र आपल्या पत्नी शची व अरुन्धती, नारद वशिष्ठ व अन्य काही ऋषिगण व काही अप्सरा यांच्यासह अर्जुनाकडे येअून पोचला.

त्याच मुहूर्तावर कृष्णही अक्रूर, सात्यकी आदींना घेअून तेथे पोचला. त्यावेळी बलराम अंतर्द्वीपात गाढ झोपलेला होता. देवकीदेवी व रुक्मिणीही कृष्णाबरोबर आल्या होत्या.

इन्द्राने कृष्णाला खुशाली विचारली आणि अुपचार म्हणून विचारले, "माझा पुत्र अर्जुन याचा विवाह तुझी बहीण सुभद्रा हिच्याशी करून द्यायला कबूल आहेस ना?"

मुक्तकंठाने यादव अुत्तरले, "आम्हाला

याहून अधिक काय हवे?'' कृष्णानेही आपली संमति व्यक्त केली.

नंतर इन्द्राने अर्जुनाला मंगलस्नान करवले. दिव्य पुष्पमाळा आणि अुत्तम वस्त्राभरणांनी सुसज्जित करून त्याला विवाहमंडपात आणले.

या अवधीत अरुन्धती, शची, देवकी, रुक्मिणी या स्त्रियांनीही रुक्मिणीला मंगलस्नान करवून, अमूल्य आभरणे, दागिने वगैरे घालून सजवले अन् मंडपात आणून अर्जुनाशेजारी बसवले. दिक्पालकांना साक्षी ठेवून, नारद, वशिष्ठ आदि ऋषींच्या अुपस्थितीत विवाह सोहळा शास्त्रोक्त पद्धतीने साजरा झाला. यानंतर देवलोकीचे सर्वजण परत गेले. यादवही जेंव्हा अंतर्द्वीपाकडे जायला निघाले, तेंव्हा कृष्ण अर्जुनाला म्हणाला, ''अर्जुन, तू आणखी वीस दिवस इथेच रहा. नंतर सुभद्रेला घेअून रथातून इन्द्रप्रस्थाकडे जा.'' नंतर सैन्य, सुग्रीव, मेघपुष्प व सलाहाका नावाचे घोडे जोडून त्यांच्यासाठी तयार असलेला रथही त्याने अर्जुनाला दाखवला.

कृष्णाने सुचवल्याप्रमाणे अर्जुन वीस दिवस द्वारकेत राहिला. नंतर तो सुभद्रेला म्हणाला, ''माझा चातुर्मास आता पूर्ण झालाय. ब्राह्मणांची समाराधना करायची आहे मला. तू आवश्यक ती व्यवस्था कर.''

समाराधनाही व्यवस्थित पार पडली. नंतर अर्जुनाने सुभद्रेला सांगून रथ तयार करवला. रथात सुभद्रा व तिच्या दासींना घेअून अर्जुन वेगाने इन्द्रप्रस्थाकडे जायला निघाला.

नगरातील यादवांनी हे दृश्य पाहिले. अर्जुन सुभद्रेचे अपहरण करून घेअून चालला आहे असे वाटून त्यांनी त्याला अडवले व ते अर्जुनावर बाणांचा वर्षाव करू लागले. अर्जुनाने त्यांना हरवले व स्वतःचा बचाव करून त्याने रथ रैवतक पर्वताच्या दुसऱ्या बाजूकडे नेला.

ही बातमी अन्तर्द्वीपात समजली व अर्जुन सुभद्रेला पळवून नेत असल्याची बातमी सर्वांना समजली. सेना पाठवून, अर्जुनाचा

पराभव करून सुभद्रेला परत आणायचा निर्णय यादवांनी घेतला. बलरामाने त्यांना थांबवले व तो कृष्णाला कटु शब्दात म्हणाला, "पाहिलंस, अर्जुनाने केवढा द्रोह केला आपल्याशी? तू गप्प का आहेस? असल्या अपमानापेक्षा मृत्यु लाख बरा ! तू फक्त 'हो' म्हण, की मी आत्ताच्या आत्ता जाऊन संपूर्ण कौरववंशाचं निखंदन करून येतो."

समजूत काढत कृष्ण बलरामाला म्हणाला, "अर्जुनाने असा काय मोठा गुन्हा केलाय ? काय दुष्कृत्य केलंय त्यानं? आपल्या सुभद्रेला याहून अुत्तम वर कुठे शोधला असता आपण? राक्षसविवाह धर्मसंमतच आहे ना? अन् सर्वजण मिळून तरी अर्जुनाला हरवण्याचं सामर्थ्य आहे का तुमच्यात? कदापि शक्य नाही ते. तुम्ही स्वतःच विचार करा न, कि त्याच्या कडून हार खाअून अपमानित व्हायचं, की त्याच्याशी चांगलं नातं जोडायचं? मला हा दुसरा मार्गच प्रशस्त वाटतोय."

यादवांना कृष्णाचा हा सल्ला योग्य वाटला. अर्जुन सुभद्रेसह इन्द्रप्रस्थाला पोचला. त्याने पोचल्याबरोबर मातेला व वडील बंधूंना नमस्कार केला. आणि सुभद्रेला बरोबर घेअून तो द्रौपदीच्या अंतःपुरात गेला. त्याला पाहून द्रौपदी म्हणाली, "सुभद्रे बरोबर द्वारकेतच राहून मजेत दिवस घालवू शकला असतात की ! नाहीतरी राजेलोकांचं नवनवीन स्त्रियांच्या प्रेमात अडकून रहाणं नैसर्गिकच आहे ना? अन् शिवाय, कितीही दृढ बंधनं असली, तरी जुनी झाल्यावर तुटतातच ना? प्रेम कधीही स्थायी नसतं." द्रौपदीच्या स्वरात द्वेष पुरेपूर भरलेला होता. अर्जुनाने तिला खूप समजावले.

अर्जुनाने इशारा करताच सुभद्रेने कुन्ती व द्रौपदी यांना नम्रतेने नमस्कार केला. द्रौपदीने तिला मिठीत घेअून मोठ्या आनन्दाने आशिर्वाद दिला.

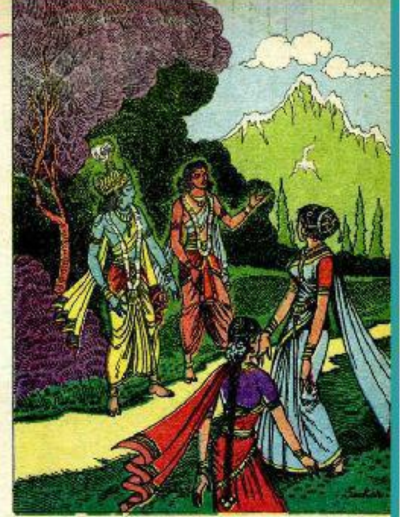
इन्द्रप्रस्थातील सर्व व्यवहार सुरळितपणे चालू होते. बलराम, अक्रूर, अुद्धव, सात्यकी, कृतवर्मा, सांब, प्रद्युम्न आदि यादवांना कृष्ण आपल्याबरोबर घेअून इन्द्रप्रस्थात आला. धर्मराजाला ही वार्ता कळल्याबरोबर आपल्या चारही बन्धूंना त्याने त्यांच्या स्वागतासाठी पाठवले. अशा प्रकारे यादवांचा नगरप्रवेश चांगलाच थाटात झाला.

यादवांनी आपल्याबरोबर हजारो घोडे, हत्ती, रथ, गायी व आभरणे आणली होती. पांडवांनी या सर्वांचा स्वीकार केला. त्यांनीही यादवांना अुचित भेटवस्तु दिल्या आणि काही दिवस आपले खास अतिथि म्हणून आपल्याकडे सुखात ठेवले. कृष्ण सोडून बाकी सर्वजण नंतर द्वारकेला परत गेले.

कालक्रमाने सुभद्रा-अर्जुन यांना पुत्रलाभ झाला. त्याचे नाव 'अभिमन्यु' असे ठेवले गेले. अभिमन्यु या शब्दाचा अर्थ आहे - निर्भय व क्रोधी. द्रौपदीलाही प्रतिविन्ध्य, सुतसोम, श्रुतसोम, शतानिक व श्रुतसेन असे पाच पुत्र झाले. अर्जुनाने या सर्वांना स्वतः धनुर्विद्येचे धडे दिले. परन्तु या सर्वांत केवळ अभिमन्युच 'अर्जुनासारखा धनुर्धारी' म्हणवला गेला.

कृष्ण इन्द्रप्रस्थात असतानाच अतिशय गरमी पडली. अरण्ये जळू लागली अन् त्यावरून येणारी हवा खूपच गरम होअून वाहू लागली. नद्या सुकून गेल्या, पश्चिमेकडून येणाऱ्या गरम झळांमुळे सारे प्राणिमात्र कळवळू लागले.

त्या ग्रीष्मकाळात अर्जुन एकदा कृष्णाला म्हणाला, "अशा हवेत आपण यमुनाकिनारीच्या अरण्यात घरे बनवून रहावे हे बरे. तिथेच राहून आपण शिकारही करत जाअू."

कृष्णाला अर्जुनाचा हा विचार आवडला. काही मित्र व बाकी परिवार घेअून ते तेथे जाअून सुखाने राहू लागले. एके दिवशी ते सर्वजण खांडववनाजवळच्या चन्दनाच्या झाडाखाली बसले. कुंजात बसून त्यांनी भोजन अुरकले. कृष्णार्जुनांबरोबर द्रौपदी व सुभद्राही तेथे होत्या. सर्वांनी अंगाला चंदनाचा लेप लावला होता व गळ्यात पुष्पमाला घातल्या होत्या. सर्वजण गप्पा मारण्यात मग्न होते.

त्याच वेळी एक वृद्ध ब्राह्मण त्यांच्या जवळ आला. तो खूपच उंच असून त्याचे शरीर तेजस्वी दिसत होते. त्याने सुती कपडे धारण केले होते. त्याच्या डोक्यावर जटा लटकत होत्या. मिशांचा रंग गोरोचना सारखा होता. तो कृष्णार्जुनांना म्हणाला, "महाराज, मी भोजनप्रिय आहे. मला भोजन दिलंत तर जेवेन मी."

त्याचे बोलणे ऐकून ते दोघे म्हणाले, "बोल ब्राह्मणा ! कसलं भोजन हवं तुला?"

"मी अग्निहोत्र आहे. मला दुसरं कसलं भोजन नको. हे खांडववनच खायचा माझा विचार आहे. मी कित्येक वेळा तसा प्रयत्न केलाही. पण दरवेळी इन्द्राने मुसळधार पाऊस पाडून माझे प्रयत्न विफल केले. नेहमीच विघ्न आणले त्याने. तक्षकासारख्या सर्पाची मदत घेऊन तो या वनाचं रक्षण करतो. आपल्यासारख्या महान लोकांची मदत मिळाली, तरच मी हे कार्य सफलतेनं पार पाडू शकेन. आपण मला त्यासाठी मदत करावी."

अग्निहोत्रच्या खांडव-वन दहन करण्या-मागे एक प्रबळ कारण होते.

पूर्वी श्वेतकी नावाचा एक राजा होता. तो एकापाठोपाठ एक यज्ञ करत राहिला. एकदा त्याने एक दीर्घ याग केला. त्यामुळे त्यासाठी श्वेतकीला मदत करणाऱ्या ब्राह्मणांचे डोळे धुराने खराब झाले. श्वेतकीने मग त्यांच्या जागी दुसरे ब्राह्मण बोलावून यज्ञ पूर्ण केला.

परन्तु श्वेतकीने पुन्हा जेव्हा यज्ञ करण्याची इच्छा दर्शवली, तेंव्हा मात्र सर्व ब्राह्मणांनी त्यासाठी येण्यास नकार दिला. राजा जेंव्हा गयावया करू लागला, तेंव्हा त्यांनी स्पष्टच सांगितले की, "केवळ शिवच तुझ्या यज्ञाचा ऋत्विज बनू शकेल. त्याच्या कडूनच यज्ञ सिद्ध होऊ शकेल."

श्वेतकीने लगेच कैलासावर जाऊन तपस्या केली. शिव त्याच्यासमोर प्रत्यक्ष होऊन म्हणाला, "केवळ ब्राह्मणच ऋत्विज बनू शकतात. तरीही तू सतत बारा वर्षपर्यंत अग्नीची प्रार्थना केलीस, तरच हे शक्य होईल."

शिवाच्या म्हणण्यानुसार श्वेतकीने अग्नीची प्रार्थना केली. अन् तो त्यावेळी अग्निला तुपाची आहुती देत राहिला. नंतर तो परत शिवाकडे गेला.

शिव म्हणाला, "मी तर तुला प्रथमच सांगितले होते की, केवळ ब्राह्मणच ऋत्विज बनू शकतो. मी स्वतः त्यासाठी योग्य नाहीय. पण माझ्या वतीने दुर्वास ऋत्विज बनून येईल. यज्ञासाठी योग्य ती सोय करून ठेव."

श्वेतकीने सारी तयारी करून ठेवली. शिवाने दुर्वासाला पाठवून दिले. त्याने यज्ञ केला व आपली दक्षिणा घेऊन तो निघून गेला.

नंतर अशी हकिकत घडली: अग्निहोत्रचे आहुतीच्या तुपाने पोट तुडुंब भरलेले होते. त्याला अजीर्ण झाले. त्याचे तेज लोपले. शेवटी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन त्याने उपाय विचारला.

त्याच्याकडे पाहून ब्रह्मदेवाला हसू आले. ते म्हणाले, "अमर्याद तूप प्यायल्यामुळे तुला अजीर्ण झालंय. खांडववनाचं दहन केलंस तर तू बरा होऊ शकशील, तुझं तेज परत येईल. खांडववनात अनेक प्रकारचे प्राणी, औषधी वनस्पती, महावृक्ष व दिव्य औषधे आहेत. ते सर्व खाल्लंस की तुझा रोग दूर होईल."

ब्रह्मदेवाने सांगितलेला मार्ग अनुसरून अग्नीने खांडववनात प्रवेश केला व दहनकार्य सुरू केले. परन्तु ताबडतोब मुसळधार पाऊस सुरू झाला. वनातले हत्ती, सर्प आदि सर्व प्राणी तोंडात पाणी भरून आणून अग्निहोत्रावर मारू लागले. त्याचा प्रयत्न विफल झाला.

अग्नीने सात वेळा खांडववन जाळायचा प्रयत्न केला. पण ते सातही प्रयत्न विफल झाले. अग्नि पुन्हा ब्रह्माकडे गेला व त्याने आपली असमर्थता प्रकट केली. अजूनही आपण अजीर्णाने पीडित असल्याबद्दलची तक्रार त्याने व्यक्त केली.

बालकांविषयी बातम्या

पाठ्यपुस्तकात स्थान

महापुरुषांविषयीच्या वैशिष्ट्यांना पाठ्यपुस्तकात स्थान दिले जाते, ही तर सामान्य गोष्ट झाली. हे महापुरुष बालक-बालिकांना मार्गदर्शन करतात व त्यांनी सुचवलेल्या मार्गाने जायला प्रोत्साहन देतात. मल्याळी मातृभाषा असलेला चि. राजेश हा अकरा वर्षांचा बालक मद्रासच्या एका शाळेत शिकत आहे. सध्या तो सहावीत आहे. या बालकाच्या वैशिष्ट्याची माहिती त्याच्या फोटोसह पाठ्पुस्तकात सामिल केली गेली आहे. गेल्या वर्षी कॅनडातील लीम ब्रिड्स येथे कराटे चैम्पियन शिपच्या स्पर्धा झाल्या. पंधरा वर्षाखालील मुलांसाठी आयोजित असलेल्या स्पर्धेत चि. राजेशला स्वर्णपदक मिळाले. १९९३ मधे जमशेटपुरला झालेल्या नॅशनल चैम्पियनशिप व १९९५ मधे जबलपुरला झालेल्या स्पर्धांमधेही त्याने सुवर्णपदके मिळवली. शाळेत दाखल होण्यापूर्वीच तो कराटे शिकला. आठ वर्षांचा असतानाच त्याने ब्लॅक बेल्ट मिळवला. शाळेत दाखल झाल्यावर ही तो रोज चार तास कराटेचा अभ्यास करत असे. राजेश कॅनडाहून परत आला, तेंव्हा राज्याच्या मुख्यमंत्र्यांनी स्वत: त्याचे स्वागत केले व विचारले, ''बोल, तुला काय हवे?'' त्याने कराटेच्या अभ्यासासाठी थोड्याशा जागेची मागणी केली. राजेशला जागा देण्याचे मुख्य मन्त्र्यांनी मान्य केले.

चित्रकार व अभिनेता

केरळचा के. डेव्हिड हा बारा वर्षांचा विद्यार्थी आहे. त्याचे नाव 'गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड्स्' मधे दाखल व्हावे, अशी शिफारस करण्यात आलेली आहे. आतापर्यन्त त्याने ३५,००० चित्रे रेखाटून एक अुच्चांक स्थापित केला आहे.

लहानपणी तो नुसत्या पेन्सिलीने चित्रे काढत असे. पेन्सिलची जागा पेनने व नंतर ब्रशने घेतली. चित्रे काढण्यासाठी तो जलरंग व तैलरंगांचा अुपयोग करतो. कॉम्प्यूटरच्या साह्यानेही त्याने आपल्या कित्येक चित्रांना रूप दिले आहे. चित्रपटात अभिनय करण्यासाठी लहान मुलांची गरज असल्याची जाहिरात एकदा त्याने पाहिली व लगेच त्यासाठी अर्ज केला. त्याची निवडही झाली. अभिनेता डेव्हिड याचा एक मल्याळी चित्रपट सध्या काही चित्रपटगृहातून चालू आहे.

बहुमुखी प्रतिभावान

'सेंटर स्टेज' ही बंगलोरची एक संस्था आहे. या संस्थेने मद्रासच्या एन्. आरावमुदन नावाच्या विद्यार्थ्याच्या बहुमुखी प्रतिभेचे खूप कौतुक केले व 'या वर्षाचा बालक' म्हणून त्याचा गौरव केला. हा मुलगा सध्या अकरावीत शिकत असून भविष्यात त्याला खूप शिकता यावे म्हणून त्याला ही संस्था एक लाख रुपयांचा पुरस्कार देत आहे. शालेय शिक्षणाबरोबरच लेखन, कोडी, चित्रकला व मृदुंगवादन आदि क्षेत्रातही आरावमुदन पहिल्या क्रमांकावर आहे. त्याच्याच शाळेत शिकणारा कौशिक जयराजन हाही 'या वर्षाचा वर्धमान विद्यार्थी' म्हणून घोषित झाला आहे व दहा हजार रुपये बक्षिसाचा मानकरी ठरला आहे.

अग्निपुष्प

अग्निवृक्ष आपल्या देशात सर्वत्र दिसत असले तरी हे बिहार, बंगाल व समुद्रकिनारीच्या वनप्रदेशात जास्त करून आढळतात. वृक्षशास्त्रात याला 'एरिजिना इंडिका' असे म्हणतात. हा लाल फुलांचा वृक्ष आहे व तो भारतात आढळतो, असे हे शब्द सूचित करतात. या लांबट लाल फुलांच्या पाकळ्या फारशा अुघडत नाहीत. याची पाने काहीशी मोठी व त्रिदल असतात. काही प्रान्तात ही त्रिदल पाने ब्रह्मा, विष्णु व महेश यांचे प्रतीक मानली जातात. आपल्या देशातील काही ख्रिश्चन माणसे यांना पिता, माता व परिशुद्ध आत्मा-म्हणजेच येशु-असे मानतात. खालच्या बाजूच्या दोन पानांचे देठ एकमेकांसमोर असतात.

भरपूर पाने असलेले हे झाड पंधरा मीटरपर्यन्त अुंच वाढते. राखीव बगीचे व रस्त्यांच्या दुतर्फा शोभेसाठी व छायेसाठी ही झाडे मुद्दाम लावली जातात. यांची मुळे जमिनीला सुपीक बनवतात, म्हणूनच चहाच्या मळ्यात अधून मधून ही झाडे लावतात. याच्या फांद्यांना व डहाळ्यांना लहान लहान काटे असतात. पण झाडे जसजशी पक्की होत जातात तसतसे खोडांवरचे व जाड फांद्यांवरचे काटे नाहीसे होतात.

फेब्रुवारी, मार्च मधे पाने झडू लागून फुले येअू लागतात. फुलांच्या मोसमात संपूर्ण झाड लाल फुलांनी भरून जाअून विस्तवासारखे दिसते, म्हणूनच या झाडांना 'अग्निवृक्ष' असे म्हणतात.

हिन्दीत या वृक्षाला 'पांग्री', मराठीत 'पांगारा' किंवा 'अग्निवृक्ष', बंगालीत 'रक्तमंदार', मल्याळीत 'मंदार', तमिळमधे 'मुळुमुरंगु' व तेलगूत 'वाडिता' असे म्हणतात.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि : १०

कपिल

सूर्यवंशी राजा सगर याने अश्वमेध यज्ञ करण्याचा निश्चय केला. सर्व सुलक्षणांनी युक्त असा एक घोडा सजविण्यात आला व त्याला दिग्विजय-यात्रेसाठी सोडण्यात आले. घोड्यामागे सगराचे साठ हजार राजकुमार ही गेले.

घोड्याने निरनिराळ्या देशात संचार केला. कोठे ही कोणी त्याला अडवले नाही. पण एके दिवशी अकस्मात् घोडा दिसेनासा झाला. राजपुत्रांनी घोड्याची खूप शोधाशोध केली, पण तो कोठे ही दिसला नाही. आता घोड्याला शोधून काढणे आपल्याला जमणार नाही अशी जेव्हा त्यांची खात्री झाली तेव्हा त्यांनी आपल्या पित्याला ही वार्ता कळवली. सगर महाराज म्हणाले - "यज्ञाचा घोडा जर पृथ्वी-तलावर सापडत नसेल तर पाताळ-लोकात जाऊन त्याचा शोध घ्या. जमीन उकरा नि पाताळात जा."

सगर-पुत्रांनी जमीन खोदायला सुरुवात केली. खूप खूप खोदल्यावर शेवटी ते पाताळ-लोकात पोचले. तिथे त्यांना एक तेजस्वी मुनि तपश्चर्येत मग्न असलेले दिसले. त्यांच्या जवळच यज्ञाचा घोडा बांधलेला दिसला. हे दृश्य पाहून राजकुमारांचा राग अनावर झाला व त्यांनी त्या मुनींना शिव्यागाळ करायला सुरुवात केली. त्यांना पकडण्याचा ते प्रयत्न करू लागले. तपोभंग होऊन मुनींनी आपले डोळे उघडले. त्यांच्या तेजस्वी दृष्टीने सर्व राजकुमार जळून भस्म होऊन गेले ! इंद्राने घोड्याचे अपहरण केले व त्याला येथे आणून बांधले हे राजकुमारांना माहीत नव्हते.

सगर महाराजांचा नातू भगीरथ याने अत्यंत कठोर तपश्चर्या केली आणि स्वर्गातील गंगेला पृथ्वीवर घेऊन आला. तो या गंगेला पाताळात ही घेऊन गेला. सगर-पुत्रांच्या राखेवरून जेव्हा गंगा वाहू लागली तेव्हा त्यांचा उद्धार झाला. अशा रीतीने भगीरथाने आपल्या पूर्वजांना वाचविले.

आपल्या दिव्य दृष्टीने सगर-पुत्रांना भस्मसात करणारे हे मुनि म्हणजे कपिल ! ते विष्णूचे परम भक्त होते, देवदूतांचे पुत्र होते. पित्याच्या मृत्यूनंतर त्यांनी आपल्या मातेला ज्ञानोपदेश दिला व तिला मुक्त केले. आपल्या षड्-दर्शनांपैकी सांख्य दर्शनाचे प्रवर्तक होते कपिल मुनि !

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. नाझींचे संस्थापक कोण?
२. हिन्दु पुराणांनुसार प्रथम मृत झालेला मानव कोण?
३. पितळ हा धातु कसा तयार करतात?
४. 'दन्त मन्दिर' कोठे आहे?
५. तेरा बेटांवर मिळून तयार झालेले शहर कोणते?
६. कोळ्याला किती डोळे असतात?
७. बांगला देशातील सर्वात अधिक प्रमाणात असणारे पीक कोणते?
८. ऑस्ट्रेलियातील बेट असणारे राज्य कोणते?
९. 'दि कर्नल' म्हणून ओळखले जाणारे भारतीय क्रिकेट खेळाडू कोण?
१०. 'अंकारा' पूर्वी तुर्कस्तानची राजधानी कोणती होती?
११. आपल्या राष्ट्रीय झेंड्यात असलेल्या अशोकचक्राला किती आरे आहेत?
१२. ग्रीस करन्सीचे नाव काय?
१३. फत्तेपुरशिक्री कोणी वसवली?
१४. सुएझ कालवा केंव्हा सुरू करण्यात आला?
१५. भारताकडून एक दिवसीय सामन्यात खेळून 'सेंचरी' करणारा पहिला क्रिकेटखेळाडू कोण?
१६. टेलिव्हिजनचा संशोधक कोण?
१७. 'तात्कालिक प्रधानमन्त्री' म्हणून दोन वेळा जबाबदारी संभाळणारे प्रधानमन्त्री कोण? केंव्हा केंव्हा त्यांनी हे काम केले?
१८. 'सुमो' नावाची कुस्ती कोणत्या देशात खेळली जाते?
१९. 'हॉर्स पॉवर' या शब्दाचा वापर प्रथम कोणी केला?
२०. सर्वात मोठे बेट कोणते?

उत्तर

१. अॅडॉल्फ हिटलर.
२. यम.
३. तांबे व जस्त या दोन धातूंच्या मिश्रणापासून.
४. श्रीलंकेतील कँडीमधील मंदिरात बुद्ध-दंत सुरक्षित ठेवलेला आहे.
५. स्वीडनची राजधानी स्टॉकहोम.
६. आठ.
७. ताग (ज्यूट).
८. टास्मानिया.
९. दिलीप वेंगसरकर व सी.के. नायडू.
१०. इस्तंबूल.
११. चोवीस.
१२. राक्मा.
१३. अकबर बादशहा.
१४. १८५९ मधे.
१५. कपिलदेव (१९८३).
१६. जॉन लॅगी वाईड.
१७. गुलझारीलाल नंदा (१९६४, १९६६).
१८. जपान.
१९. जेम्स वॉट.
२०. ग्रीनलंड.

रसिकतेचे मूल्यमापन

रामशर्मा नावाचा एक सहृदय कवि होता. तो आपल्या कविता लोकांना ऐकवी आणि ते संतोषाने जे काही देत ते स्वीकारी.

एकदा रामशर्माला समजलं की शहरात सत्यवादी नावाचा एक सधन काव्य-रसिक व्यापारी आहे. रामशर्मा त्याला भेटण्यासाठी निघाला. चालता चालता तो थकून विश्रांतीसाठी एका झाडाखाली बसला.

थोड्याच वेळात एक गरीब माणूस तेथे आला. शेतात काम करून थकून आराम करण्यासाठी तो तिथं आला होता. रामशर्माला पाहून तो म्हणाला - ''महाराज, आपली मुद्रा मोठी तेजस्वी दिसत आहे. आपण कोणी कवि तर नाही?''

रामशर्माने होकारार्थी मान हलवली. गरीब माणूस लगेच म्हणाला - ''मी काही शिकला-सवरलेला माणूस नाही. पण माझ्या जीवनाशी संबंधित काही कविता ऐकवल्यात तर आनंद वाटेल मला.''

गरीबाने रामशर्माला आपली कहाणी ऐकवली. त्याचे आई बाप म्हातारे होते. त्याची बायको मोठी गुणवती होती. त्यांना दोन वर्षांचा एक मुलगा होता. शेतात काम करून त्याला रोज दहा रुपये मजुरी मिळे. त्यातून तो आपल्या सर्व गरजा भागवी. बायको फुरसतीच्या वेळात काही खाद्य-पदार्थ बनवून विकत असे. सर्व परिवार सुखाने रहात असे. या गरीब माणसाला कविता ऐकायचा छंद होता. तो काव्य-रसिक होता.

त्याची गोष्ट ऐकून रामशर्माला स्फूर्ती येऊन त्याने त्या गरीबाच्या जीवनावर दहा कविता रचल्या. त्या ऐकून गरीबाला खूप आनंद झाला. त्याचे डोळे आनंदाश्रूंनी भरून आले. तो रामशर्माला म्हणाला - ''माझ्यावर कविता करून त्या निःसंकोचपणे आपण ऐकवल्यात ! मला खूप संतोष वाटला. आता मी जी फूल ना फुलाची पाकळी म्हणून हे दहा रुपये देत आहे; ते स्वीकारायला संकोच करू नका. आपण जर ते घेतले नाहीत तर मला आपला अपमान झाल्यासारखे वाटेल.''

रामशर्माने दहा रुपये घेतले. गरीब माणसाला पुन्हा कामावर जायचे होते. रामशर्माचा निरोप घेऊन तो निघून गेला. आता रामशर्मा शहराकडे जायला निघाला. वाटेत त्याला राजाचा एक नातेवाईक भेटला. तो आपल्या गाडीत बसून चालला होता. हा एक कवि आहे हे जेव्हा त्याला समजले तेव्हा तो फार खुश झाला. त्याने रामशर्माला गाडीत बसवून घेतले.

या गृहस्थांना ही कविता ऐकण्याचा षौक होता. त्यांनी विनंती केली - 'कविराज, माझ्यावर एकादी कविता रचून मला ऐकवा ना ! रामशर्माने त्याच्याकडून त्याची गोष्ट ऐकून घेतली.

त्याच नाव होतं श्रवण. राजाचे त्याच्यावर फार प्रेम होते. आपल्या राज्यात कोठे कोठे निसर्गरम्य प्रदेश आहेत हे पाहण्याचे काम राजाने त्याच्याकडे सोपविले होते. या कामासाठी त्याला दरमहा पन्नास हजार रुपये मिळत. नेहमीच कामासाठी बाहेर जावे लागत असल्यामुळे त्याला आपल्या प्रिय पत्नीचा सहवास क्वचितच घडे.

त्याची आत्मकथा ऐकताच रामशर्माची काव्य-प्रतिभा जागृत झाली. श्रवणाच्या पत्नीच्या विरह-वेदनेवर त्याने एक सुरेख कविता रचली. कविता ऐकताना श्रवणला

सविता वाघ

भास झाला की जणू आपण आपल्या घरीच आहोत.

थोड्याच वेळात गाडी शहरात पोचली. रामशर्माच्या हाती ५०० रुपये देत श्रवण म्हणाला - ''कविराज, ही आपल्या कवितेची किंमत नाही. संतोषाने मी आपली अल्प सेवा करीत आहे.''

रामशर्माने मिळालेल्या धनाचा स्वीकार केला. आणि पुढे तो सत्यवादीच्या घरी पोचला. सत्यवादीचा भव्य महाल पाहून रामशर्माचे डोळे दिपून गेले. तो घरात प्रवेश करीत असताना सत्यवादीची पत्नी रुक्मिणी म्हणाली - ''आपण मोठे तेजस्वी दिसताहात. आपण कोणी प्रसिद्ध कवि तर नाहीत ?''

रामशर्मा हसून 'होय' म्हणाला. रुक्मिणीने आपल्या नवऱ्याबद्दल बरेच काही सांगितले - ते एक मोठे व्यापारी आहेत. घरातून सकाळी बाहेर पडतात, ते रात्रीच घरी परत येतात. ते मोठे भाग्यशाली आहेत. जो व्यापार हाती घेतात, त्यात यशस्वी होतात. रोज कमीत कमी दहा हजार रुपये मिळवतात. कधी कधी पन्नास हजार रुपये सुद्धा मिळवतात.

सत्यवादी मोठे काव्य-रसिक आहेत. कविता ऐकायची संधि मिळाली तर दुसरे कोणते ही महत्त्वाचे काम ते सोडून देतील. रुक्मिणीने आपल्या नोकरांना नवऱ्याला शोधण्यासाठी शहरात पाठविले.

ते घर नि तेथील वातावरण पाहून रामशर्मा रुक्मिणीला म्हणाला - ''मी तर नंतर ही येऊं शकेन. नोकरांना पाठविण्याची गरज नाही.''

रुक्मिणी म्हणाली - ''आपणासारखे महाकवि घरी आले म्हणजेच ते घरात असणार ! आपण आलात, आणि आमचं घर पवित्र झालं. आजचा दिवस सुवर्णाक्षरांनी लिहिण्यासारखा आहे !''

थोड्या वेळाने सत्यवादी घरी पोचला. दुपारची उन्हाची वेळ होती. रुक्मिणीने दोघांना थंडगार सरबत दिले.

सत्यवादी रामशर्माला म्हणाला - ''एकादी नवी कविता मला ऐकवा. अथवा आपली इच्छा असेलं तर जुन्या कवितांतील काही निवडक कवितांचे वाचन करा. आज कविता ऐकण्याची नामी संधी मिळालीय !''

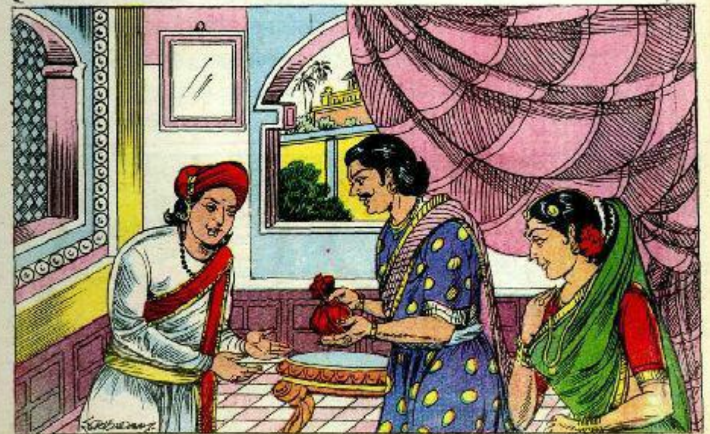
रामशर्माने आपल्या काव्यातील एकेक ओळ आपल्या मधुर स्वरात ऐकवायला सुरुवात केली. सत्यवादी तन्मय होऊन काव्याचा आस्वाद घेऊं लागला. घरातील सर्व लोक बैठकीत येऊन बसले. नोकर चाकर सुद्धा आले. मोठ्या श्रद्धेने सर्वांनी कविता ऐकल्या. रुक्मिणीने आपल्या काही नोकरांना भोजनाची तयारी करायला सांगितली.

अंधार पडेपर्यंत काव्य-गायन चालू राहिले. कार्यक्रम समाप्त झाल्यावर सर्वजण जेवायला बसले. भोजन चालू असताना रामशर्मा व सत्यवादी यांच्यात काव्यासंबंधी चर्चा होत राहिली. सत्यवादीने काव्याबाबत आपल्या काही शंका विचारल्या व रामशर्माने मोठ्या चतुराईने त्यांचे निराकरण केले.

सत्यवादीने रामशर्माला एक हजार एक रुपये दिले आणि म्हणाला - ''कविराज, आपल्या काव्याचे मूल्यमापन करणे माझ्या शक्तीबाहेर आहे !''

रुक्मिणी हंसत म्हणाली - ''हा पुरस्कार आपल्या काव्य-गायनासाठी नव्हे. त्यामुळेच आज माझे पतिराज बराच वेळ घरात राहिले म्हणून !''

रामशर्मा रात्री सत्यवादीच्या महालातच राहिला. झोपायला जाताना सत्यवादी म्हणाला - ''आपण आता विश्रांति घ्या. उद्या सकाळी सावकाश घरी जा. आपण सकाळी

उठाल, तेव्हा मी बहुतेक बाहेर पडलेलो असेन !"

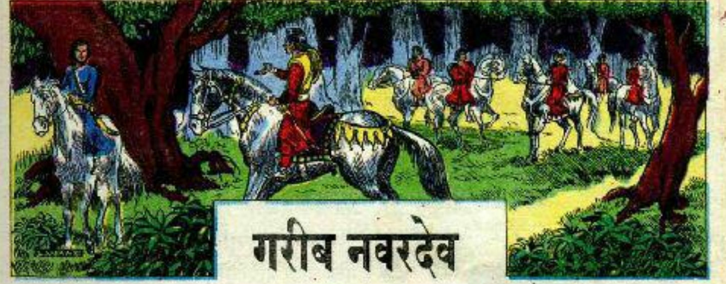
दुसऱ्या दिवशी रामशर्मा जागा होण्यापूर्वीच सत्यवादी आपल्या कामासाठी बाहेर पडला. सर्वांचा निरोप घेऊन रामशर्मा आपल्या गावी परत आला. घडलेली सर्व हकिकत त्याने आपल्या बायकोला सांगितली. सत्यवादीची त्याने तोंड भर स्तुति केली.

तेव्हा रामशर्माची बायको म्हणाली - "मला वाटतं सत्यवादीने आपल्याला जी भली मोठी रक्कम दिली त्यामुळे आपल्याला मोठा आनंद झालेला आहे. श्रवणने प्राप्तीच्या एक चतुर्थांशहून अधिक रक्कम आपणास दिली. बिचाऱ्या गरीब शेतकऱ्याने आपली एक दिवसाची संपूर्ण कमाई आपणास दिली. खरं म्हणजे त्या गरीबाचं आपण सर्वात अधिक कौतुक केलं पाहिजे."

जोरजोरात हसत रामशर्मा म्हणाला - "तू पण अगदी मूर्खच ! अग, पूर्वजांनी जी संपत्ति आपल्याला दिली आहे, त्यातून आपल्या चार पिढ्या खात-पीत राहतील. मला पैशांचा मोह मुळिच नाही. माणसाची किंमत त्याने दिलेल्या धनावरून करायची मला सवय नाही. शेतकऱ्याने आपल्या फुरसतीच्या वेळात माझी कविता ऐकली. श्रवण गाडीत बसून चालला होता, आपल्या प्रवासाच्या वेळात त्याने माझ्या कविता ऐकल्या. सत्यवादी एकच असा माणूस होता, जो आपला व्यापार व त्यात मिळणाऱ्या फायद्याची गोष्ट विसरून गेला, आणि माझ्या कविता ऐकल्या, काव्याबाबत चर्चा केली. आपला अमूल्य वेळ माझ्यासाठी खर्च केला. कारण तेवढ्या वेळात त्याने काही हजार रुपये कमवले असते. काही फायदा होण्याऐवजी त्याचा तोटाच झाला. मी त्या वेळाचे मूल्यमापन करतोय, त्याने दिलेल्या रकमेचं नाही. या दृष्टिकोणातून पाहिलंस तर सत्यवादी सारखा दुसरा कोणी नाही. समजलं?"

कवि-हृदयच काव्य-रसिकाला जाणते हे आता रामशर्माच्या बायकोच्या लक्षात आले.

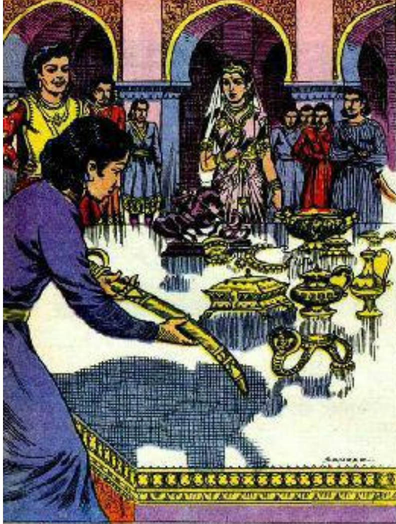
गरीब नवरदेव

दूर देशात एका लहान राज्याचा एक राजा होता. फार काही धनवान नव्हता तो. त्याला गुणवती नावाची एक सुंदर कन्या होती. कन्येचा स्वतःच विवाह करून द्यावा, इतकी आर्थिक सुस्थिरताही त्याच्याजवळ नव्हती; म्हणून त्याने तिच्या स्वयंवराची घोषणा केली. स्वयंवराची अट अशी होती की, स्वयंवरात भाग घेणारांनी आपल्या शक्ती सामर्थ्याप्रमाणे भेटी आणाव्या. त्यापैकी गुणवतीला जो आवडेल, त्याच्याशी ती विवाह करील.

गुणवतीच्या स्वयंवरासाठी आलेल्यांच्यात एक भद्र नावाचा राजपुत्र होता. त्याने आपल्याबरोबर खूपशा मौल्यवान भेटी आणल्या होत्या. त्याच्या पित्याचे नाव होते दुर्जय. दुर्जय अत्यन्त क्रूर व अत्याचारी प्रवृत्तीचा होता. आपल्या दुष्टपणामुळे त्याने कित्येक राजांना अस्वस्थ करून ठेवले होते. त्याच्या अत्याचारांनी पिडलेल्या दहा राजांनी एक बैठक बोलावली व सर्वांनी मिळून त्याच्यावर आक्रमण करायचे ठरवले. बैठक संपवून परत जात असताना दुर्जयने त्या दहांपैकी पाचांना पकडून कैदेत ठेवले. त्यांच्याकडून त्याने खूपसे धन व सोने वसूल केले व नंतरच त्यांना मुक्त केले.

गुणवतीच्या स्वयंवरासाठी भद्र ज्यावेळी राजद्वारी पोचला, त्याच वेळी वीर नावाचा आणखीही एक राजपुत्र तेथे आला. तो एका म्हाताऱ्या घोड्यावर बसलेला होता अन् त्याच्या कवचालाही भोके पडलेली होती. दिसायलाच तो खूप गरीब दिसत होता. ज्या पाच राजांना भद्रने कैद केले होते, त्यातलाच एक या वीरचा बापही होता. त्यामुळेच वीरची परिस्थिती अशी हीन झालेली होती.

वीर व त्याचा म्हातारा घोडा पाहून अवहेलनाभरल्या दृष्टीने त्याच्याकडे पहात भद्र व्यंगाने हसला आणि पुढे गेला. त्याला तसाच

पुढे जाऊ देऊन वीर त्याला ऐकू जाईल अशा आवाजात म्हणाला, ''राजांच्या पुढे पुढे नोकरच चालत असतात नेहमी.'' त्याच्या या बोलण्याने भद्र खूप खवळला. पण त्याने विचार केला की, वेळ आली की त्याला चांगला धडा शिकवता येईल.

स्वयंवराचा पहिला भाग होता राजकुमारांच्या बलप्रदर्शनाचा. यासाठी एक आखाडा तयार करण्यात आला होता. तो कार्यक्रम पहाण्यासाठी गुणवती आणि राजदरबारातील बरेच सदस्य आले होते. जमलेल्या राजकुमारांत भद्र नक्षत्रांमधे चन्द्र दिसावा तसा अुठून दिसत होता. सगळ्या स्पर्धांत तो जिंकत राहिला. पण वीरही काही कमी बहादुर नव्हता. द्वन्दयुद्धात भद्रने एकूण जितक्या स्पर्धकांना हरवले, त्यापेक्षा अधिक स्पर्धकांना वीरने हरवले. परन्तु प्रत्यक्षात भद्र व वीर यांच्यातच द्वन्द्वयुद्ध झाले, तेंव्हा वीर हरला. अर्थात् असे घडले त्यात आश्चर्य काहीच नव्हते. भद्रजवळ अनेक घोडे होते. निरनिराळ्या स्पर्धांशी लढताना दरवेळी त्याने नवा घोडा वापरला. पण वीरचा एकुलता एक घोडा सर्वच स्पर्धेत भाग घेत राहिला अन् थकून गेला होता. शिवाय तो म्हाताराही होता. यामुळेच वीर हरला.

सूर्यास्त झाल्याबरोबर सर्व पाहुणे दरबारात येअून बसले. एकेक करून सर्वांनी बरोबर आणलेल्या भेटी गुणवतीला दिल्या. भद्रने आणलेल्या भेटींपुढे तर बाकीच्यांच्या भेटींची काहीच मातब्बरी नव्हती. वीर सर्वात शेवटी आला. आपली तलवार काढून ती भेट म्हणून गुणवतीसमोर ठेवत तो म्हणाला, ''मी गरीब आहे. माझ्यापाशी असलेली एकच एक बहुमूल्य वस्तु म्हणजे हीच.''

व्यंग्यभरल्या स्वरात भद्र भरल्या दरबारात म्हणाला, ''या तलवारीचं असं काय महत्त्व आहे? तिनं तुला हरू दिलं नाही, असं तर नाही ना घडलं?''

वीर अुत्तरला, ''आपल्या दोघांच्यात खड्गयुद्ध झालं असतं ना, तर कळली असती माझ्या तलवारीची महानता !''

दुसऱ्या दिवशी सर्व पाहुणे राजकुमार आपापल्या घोड्यांवरून जंगलात शिकारीला गेले. होय, वीरसुद्धा त्या सर्वांबरोबर गेला; पण आपल्या घोड्याला पळायला लावून त्याला त्रास द्यायची वीरची इच्छा नव्हती. भद्र मात्र सर्वांच्या पुढे जात राहिला होता. या सर्वांबरोबर खुद्द गुणवती अन् अन्य राजकुमारही होते. थोडे पुढे गेल्यावर गुणवतीचा अुत्साह कमी झाला आणि ती परत जायला निघाली. इतक्यात तिला वीर दिसला.

गुणवतीने वीरला विचारले, ''तुम्हाला शिकारीची आवड नाही का?''

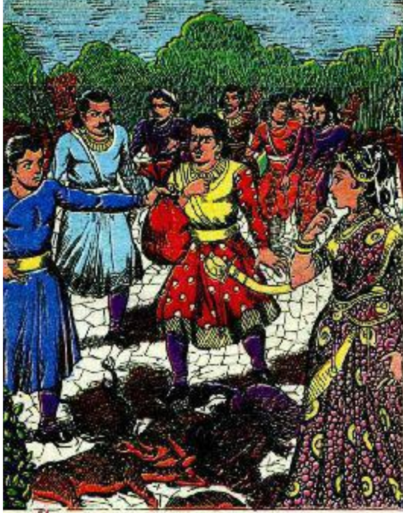
वीर म्हणाला, ''आवड तर आहे, पण माझा घोडा आहे म्हातारा, आमच्या वंशातल्या लोकांची सेवा करत करत थकून गेला आहे तो. त्याला त्रास द्यायची इच्छा नाही माझी.''

''योग्य घोडा नसल्यामुळे तुम्ही मागे पडला आहात असं वाटतंय. माझा घोडा घ्या तुम्ही, अन् तुमचा मला द्या.'' गुणवतीने सुचवले.

''अहं ! आपल्या घोड्यावर फार प्रेम आहे माझं, बऱ्याच कालापासून तो आमच्या सेवेत आहे. कुण्णालाही देणार नाही मी तो.'' वीर दृढ आवाजात अुत्तरला.

''काल तलवार देताना ती खूप महत्त्वाची आहे असं म्हणाला होता न तुम्ही? पण ती द्यायला तयार झालात, मग तुमचं कालचं बोलणं खोटं की आजचं?'' असे बोलत राजकुमारीने आपल्या घोड्याला टाच मारली अन् वीरकडे न पहाताच ती भरधाव निघूनही

गेली. वीरला या गोष्टीचे फार वाईट वाटले. रस्त्यात त्याला एक गुराखी दिसला.

गुराख्याला थांबवून वीर म्हणाला, "हे बघ, आता तू जे काही पहाशील त्याचं सगळं व्यवस्थित वर्णन आपल्या राजकुमारीकडे जाऊन सांग." नंतर वीर घोड्यावरून अुतरला. म्यानातली तलवार अुपसून त्याने घोड्याला मारून टाकले अन् त्या मेलेल्या घोड्याकडे पहात तो म्हणाला, "राजकुमारी गुणवतीसाठी तू स्वत:चा बळी दिलास." नंतर तो तेथून निघून गेला.

या घटनेनंतर एक आठवड्याने वीरला आढळले की, आपल्या घरासमोर एक जातिवन्त घोडा बांधलेला आहे. तो गुणवतीनेच पाठवला असल्याचे वीरने ओळखले. त्याला यामुळे फार आनन्द वाटला.

एक महिना निघून गेला. गुणवतीचा निर्णय जाणून घेण्यासाठी पुन्हा एकदा सर्व राजकुमार तिच्या दरबारात हजर झाले. सर्वांनाच वाटत होते की हजार हिश्शांनी गुणवती भद्रचीच निवड करणार. पण तिने सर्वांसमक्ष घोषित केले की, वीर हाच माझा पती होईल. गुणवतीच्या निर्णयाचे सर्वांना मोठे आश्चर्य वाटले. भद्र तर फारच नाराज झाला.

"विवाहापूर्वी मी त्याला द्वंद्वयुद्धाचं आव्हान देत आहे." भद्र आवेशाने बोलला.

वीर म्हणाला, "आज शिकारीला जाअू या, परत आल्यावर आपणापैकी कोणाशीही युद्ध करायला तयार आहे मी."

सर्व पाहुणे शिकारीला गेले. अन् दिवसभर शिकार करत राहिले. संध्याकाळी सर्वजण आपापली शिकार बरोबर घेऊन परतले. भद्र अन् वीर मात्र परत आले नाहीत. गुणवती घाबरून स्वत:शीच विचार करू लागली की, "कोणा हींस्र जनावरांनी त्यांना खाअून तर नाही टाकलं ना?" पण तसे घडले नाही. संध्याकाळ होता होता आपण मारलेली जनावरे घेअून भद्र परत आला. वीरचा मात्र अजूनही पत्ता नव्हता. बराच वेळ सर्वजण त्याची प्रतीक्षा करत राहिले. शेवटी सर्वजण भोजनासाठी बसले, तेंव्हा कुठे वीरही परत आला. पण त्याच्याकडे पहाताच सहज समजून येत होते की त्याने एकाही प्राण्याची शिकार केलेली नाहीय.

"बराच वेळ लावलास परत यायला? मला तर वाटलं होतं की तू अनेक जनावरं बरोबर घेअून येशील. दाखव तर खरं, काय शिकार मारलीस ती!" भद्रने विचारले.

"मी जास्त जनावरांची शिकार केली नाही. शिकार मिळणं न मिळणं ही दैवाधीन गोष्ट आहे." वीर अुत्तरला.

पण भद्र जोर देत म्हणाला, "पण काय शिकार केलीस, ती दाखव तर खरी !"

"घे" म्हणत वीरने दुशाल्यात लपेटलेले एक मानवी शीर बाहेर काढले अन् ते भद्रच्या पायाशी फेकले. ते दुर्जयचे मस्तक होते ! भद्रच्या पित्याचे !

हे दृश्य पाहून सर्वजण अवाक् झाले, डोळे फाडफाडून पहातच राहिले. पण जेंव्हा ते भानावर आले, तेंव्हा त्यांच्या आनन्दाला सीमाच अुरल्या नाहीत. कित्येकांना दुर्जयने हीनदीन करून टाकले होते. सर्वांच्या डोळ्यात तो सलत होता. इतक्या मोठ्या काळानन्तर वीरने त्याचा अन्त केला होता. त्यामुळे तेथे हजर असलेले सर्व राजकुमार इतकी मोठी शिकार केल्याबद्दल त्याची वाहवा करू लागले. त्याच्याबद्दल त्यांच्या मनात आदर अुत्पन्न झाला.

आता भद्र मात्र एकदम थंड पडला ! आपल्या पित्याच्या बळावरच तर तो आपली लायकी दाखवत राहिला होता. इतक्या शूर वीराला मारणाऱ्या पराक्रमी वीरला पाहून तो भयभीत झाला. त्यामुळे आता त्याला द्वंद्वयुध्दाचे आव्हान देण्याचे साहस त्याच्यात अुरले नाही. पित्याचा वध करणाऱ्याचा सूड घ्यायचाही प्रयत्न त्याने केला नाही.

यानन्तर वीर व गुणवती यांचा विवाह झाला. स्वयंवराला आलेल्या सर्वांनी या समारंभात भाग घेतला. भद्र आपला किल्ला सोडून काही मोजक्या लोकांना बरोबर घेअून पळून गेला. वीरने तो किल्ला आपल्या ताब्यात घेतला. आपल्या शेजारील राजांशी त्याने मैत्रीचे संबंध स्थापित केले व पत्नीसह आपल्या राज्याचे शासन व्यवस्थितपणे चालवू लागला.

